

Turun yliopisto
University of Turku

KOULUKIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN LUOKANOPETTAJIEN KOKEMANA

Jukka Koskinen
Pro gradu -tutkielma
Kasvatustiede
Opettajankoulutuslaitos
Turun yliopisto
Toukokuu 2020

Tässä laadullisessa tutkimuksessa tutkittiin luokanopettajien kokemuksia koulukiusaamiseen puuttumisesta. Tutkimuksessa tarkasteltiin, mitkä tekijät ovat yhteydessä kiusaamiseen puuttumiseen opettajien kokemana. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, millä keinoilla opettajat ovat puuttuneet kiusaamiseen.

Tutkimuksen aineisto kerättiin haastattelemalla kahdeksaa suomalaista luokanopettajaa, jotka tutkimuksen tekohetkellä opettivat viidettä tai kuudetta luokkaa. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituna teemahaastatteluna, joka sisälsi kysymyksiä yleisesti kiusaamisesta, opettajien kokemista kiusaamiseen yhteydessä olevista tekijöistä ja opettajien keinoista estää kiusaamista. Haastatteluaineisto analysoitiin hyödyntämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Haastattelujen vastausten perusteella kiusaamiseen puuttumiseen yhteydessä olevat tekijät jaettiin kiusaamiseen puuttumista tukeviin ja kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettaviin tekijöihin. Opettajien käyttämät keinot kiusaamiseen puuttumiseksi jaettiin ennaltaehkäiseviin keinoihin ja kiusaamistilanteeseen puuttumisen aikana käytettäviin keinoihin.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella luokanopettajat kokivat oppilaantuntemuksen, opettajan auktoriteettiaseman, työyhteisön tuen, KiVa Koulu -ohjelman, opettajan johdonmukaisen toiminnan, yhteistyön huoltajien kanssa, kokemuksen, oikeudenmukaisuuden, välittämisen ja opettajan motivaation puuttua kiusaamiseen tukevan koulukiusaamiseen puuttumista. Kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettaviksi tekijöiksi koettiin kiusaamisen huomaaminen, välinpitämättömyys työyhteisössä, haastava työskentely huoltajien kanssa, kokemattomuus, hyväuskoisuus, herkkyyys ja ajan ilmiöiden ymmärtämättömyys. Tutkimuksen tulosten perusteella luokanopettajat ennaltaehkäisevät koulukiusaamista muun muassa opettamalla oppilailleen tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä vaikuttamalla luokan ilmapiiriin. Kiusaamistilanteisiin luokanopettajat pyrkivät puuttumaan nopeasti, aluksi keskustelemalla kiusaamisen osapuolten kanssa tai puhuttelemalla. Opettajat käyttivät kiusaamistilanteisiin puuttuessa monia muitakin keinoja, kuten yhteistyötä koulun muun henkilökunnan kanssa.

Tutkimus tuo uuden, laadullisen näkökulman kiusaamiseen puuttumisesta luokanopettajien kokemana, tietoa kiusaamiseen yhteydessä olevista tekijöistä sekä ajatuksia luokanopettajakoulutuksen kehittämiseen.

Asiasanat

Koulukiusaaminen, koulukiusaamiseen puuttuminen, koulukiusaamisen ennaltaehkäisy, kiusaamisen vastainen toimintamalli

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	7
2	KIUSAAMINEN	9
2.1	KIUSAAMISEN MUODOT	10
2.2	KIUSAAMINEN OPPILAIDEN KOKEMANA ILMIÖNÄ	11
2.3	KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN	13
3	TOIMINTAMALLEJA KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEKSI	15
3.1	KIVA KOULU -OHJELMA.....	17
3.2	PIKASIN TOIMINTAMALLI	18
3.3	KASVATUSKESKUSTELU	19
3.4	VERTAISOVITTELMALLI VERSO	20
4	TUTKIMUSONGELMAT	22
5	TUTKIMUSMENETELMÄ	23
5.1	TUTKITTAVAT	23
5.2	TIEDONKERUUMENETELMÄ	24
5.3	AINEISTON ANALYYSIMENETELMÄ.....	25
6	TULOKSET	27
6.1	KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEEN YHTEYDESSÄ OLEVAT TEKIJÄT OPETTAJIEN KOKEMANA	27
6.1.1	Kiusaamiseen puuttumista tukevat tekijät	27
6.1.2	Kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavat tekijät	30
6.2	MITEN OPETTAJAT PUUTTUVAT KOULUKIUSAAMISEEN?	33
6.2.1	Kiusaamisen ennaltaehkäisy.....	33
6.2.2	Kiusaamistilanteisiin puuttuminen	35
7	POHDINTA	38
7.1	KOULUKIUSAAMISEEN PUUTTUMISEEN YHTEYDESSÄ OLEVAT TEKIJÄT.....	38
7.2	OPETTAJIEN KÄYTTÄMÄT KEINOT KOULUKIUSAAMISEN ESTÄMISEKSI	43
7.3	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS.....	45
7.4	TULOSTEN HYÖDYNTÄMISMAHDOLLISUUKSIA JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSIA	46
	LÄHTEET	48
	LIITTEET	50
	LIITE 1. HAASTATTELUKYSYMYKSET	50

Taulukot

Taulukko 1. Haastateltavien taustatiedot.....	23
--	----

1 JOHDANTO

Tiistaina 1.10.2019 Kuopiossa tapahtui kouluhyökkäys, jossa kuoli yksi ja loukkaantui kymmenen henkilöä. Tapahtuma oli laajasti uutisoitu seuraavien päivien ajan. Tapahtumien johdosta eduskunta aloitti seuraavan päivän istuntonsa hiljaisella hetkellä, Suomessa järjestettiin suruliputus torstaina 3. lokakuuta ja tasavallan presidentti Sauli Niinistö esitti osanottonsa kuolleen omaisille (Parkkonen 2019; Ylönen 2019). Keskiviikkona 2.10.2019 Iltalehti julkaisi uutisen, jossa oli haastateltu tekijän entisiä luokkatovereita. Uutisen otsikko oli seuraava: *Kuopion kouluhyökkääjää kiusattiin ala-asteelta lähtien -- luokkatoveri vertaa erilaista ja hiljaista nuorta muihin koulusurmaajiin: "Melkein 1+1"*. Uutisessa tekijän entinen luokkatoveri kertoo muun muassa, kuinka tekijä oli jätetty ryhmän ulkopuolelle ja häntä oli myös nimitelty.

Uutinen herätti sosiaalisessa mediassa paljon keskustelua. Facebookissa uutiseen oli reagoanut 6.10.2019 kello 14.30 mennessä 1331 henkilöä. Uutinen oli kerännyt 551 kommenttia ja 129 jakoa. Kommentteja lukiessa herää ajatus, että kiusaaminen inhimillisti tekijän ja antoi tälle tapahtumalle selityksen. Kommenteissa muun muassa kauhistellaan kiusaamista, etsitään siihen syyllistä, pohditaan, miksei sitä saada kuriin ja kerrotaan omakohtaisia kokemuksia. Kiusaaminen on edelleen ajankohtainen aihe, joka herättää voimakkaita tunteita ja keskustelua. Jokainen kiusaamistapaus on henkilökohtainen tragedia ja sen vaikutukset saattavat olla vakavat (Hamarus 2012, 31–32).

Kouluterveyskysely (2017) osoittaa, että perusopetuksen neljännen ja viidennen luokan oppilaista 7,3 prosenttia oli tullut kiusatuksi vähintään kerran viikossa. Oppilaista 27,3 prosenttia kertoi joutuneensa kiusatuksi lukuvuoden aikana (Kouluterveyskysely 2017). Kouluterveyskyselyn (2017) mukaan 57,0 prosenttia oppilaista oli kertonut koulussa tapahtuneesta kiusaamisesta koulun aikuiselle lukukauden aikana. Tämä osoittaa, että kiusaaminen on kouluissa yleisesti esillä oleva ja tunnettu ilmiö. Oppilaista 62,7 prosenttia kertoi koulukiusaamisen loppuneen tai vähentyneen kiusaamisesta kertomisen jälkeen, mutta 16,3 prosenttia kertoo koulukiusaamisen jatkuneen tai pahentuneen kiusaamisesta kertomisen myötä (Kouluterveyskysely 2017). Nämä tulokset osoittavat, että kiusaamiseen puuttuminen on mahdollista. Koulukiusaamiseen puuttuminen ei kuitenkaan aina onnistunut, vaan päinvastoin tilanne saattoi pahentua kertomisen myötä. Jokainen kiusaamistapaus on liikaa ja opettajien tuleekin työssään toimia parhaansa mukaan kiusaamisen estämiseksi. Kiusaamista on viime vuosina tutkittu paljon esimerkiksi KiVa Koulu -ohjelman puitteissa (KiVa Koulu 2019). Tässä tutkimuksessa kartoitetaan tekijöitä, jotka

ovat opettajien kokemana yhteydessä koulukiusaamiseen puuttumiseen sekä opettajien käyttämiä keinoja kiusaamiseen puuttumiseksi. Näin kiusaamisilmiötä pyritään tarkastelemaan luokanopettajien näkökulmasta.

2 KIUSAAMINEN

Salmivalli (2010) on määritellyt koulukiusaamisen yhteen ja samaan henkilöön kohdistuvaksi vihamieliseksi käytökseksi. Kiusaaminen on tahallista sekä säännöllistä ja sille on ominaista osapuolten epätasaväkisyys. (Salmivalli 2010, 12–14.) Tätä kiusaamisen määritelmää käytetään myös tässä tutkimuksessa, ja kiusaamisesta puhuttaessa tarkoitetaan nimenomaan koulukiusaamista. Kiusaamista määriteltäessä säännöllisyyden korostamista on myös kyseenalaistettu. Mikäli kiusaaminen määritellään ilmiöksi, joka edellyttää säännöllisyyttä, varhainen puuttuminen kiusaamiseen vaikeutuu. Tutkimuskentällä toistuvuuden määritelmä kiusaamisen yhteydessä on usein välttämätön mitattavien tutkimustulosten saavuttamiseksi, mutta tämä määritelmä on levinnyt vahvasti myös kouluun maailmaan opettajien ja oppilaiden ajatuksiin. (Hamarus 2012, 22–23.)

Eikö yksittäinen kiusaamistapaus ole kiusaamista? Miten siihen silloin puututaan? Näiden kysymysten ratkaisuksi Hamarus (2012) ehdottaa varhaista puuttumista korostavaa määritelmää kiusaamiselle. Määritelmän tarkoitus on auttaa aikuisia puuttumaan kiusaamiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jolloin se on helpointa ja tehokkainta. Määritelmä rakentuu kiusatun subjektiivisesta kokemuksesta kiusatuksi tulemisesta sekä kiusaajan ja kiusatun välisestä valtaepätasapainosta, eli kiusattu ei ole tasaveroinen puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Subjektiivinen kokemus ja valtaepätasapaino ovat riittäviä syitä selvittämään, mistä tilanteesta on kysymys. Tällaisissa tapauksissa ei kuitenkaan aina ole kyse kiusaamisesta. (Hamarus 2012, 23–24.)

Varhainen puuttuminen kiusaamiseen on tärkeää, sillä kiusaamisen käynnistyessä yhteisön jäsenet määrittelevät suhtautumisensa kiusaamiseen jo varhaisessa vaiheessa. Kiusaamisen jatkuessa pitkään yhteisön sosiaaliset roolit ryhmässä vakiintuvat. Tämän jälkeen näiden roolien muuttaminen on haastavaa. Esimerkiksi kiusatun ystäväksi kääntyminen on vaikeaa, jos on aiemmin ollut osallisena hänen kiusaamisessaan edes sivusta seuraajana, eli niin sanottuna hiljaisena hyväksyjänä. Tilanteiden varhainen selvittäminen katkaisee kielteisen vuorovaikutuksen sekä roolien syntyminen ja siten estää kiusaamista tehokkaammin. (Hamarus 2012, 23–24.)

Kiusaamistilanteessa kiusaaja on jollain tavalla kiusattua vahvemmassa asemassa. Tämän asemansa turvin kiusaaja saa yliotteen kiusatusta, mikä mahdollistaa kiusaamistilanteen syntymisen. Kiusaajan motiivina ei yleensä ole konkreettisen hyödyn saaminen kiusaamisesta, vaan kiusaaja usein pönkittää omaa asemaansa ryhmässä ja saa osakseen enemmän huomiota sekä näkyvyyttä. (Salmivalli 2010, 12–14, 66.) Tämä kiusaamisessa esiintyvä valtaepätasapaino kiusatun ja kiusaajan välillä tarkoittaa, että kiusaajalla on enemmän fyysistä, sosiaalista tai henkistä valtaa suhteessa kiusattuun. Kiusaaja voi hyödyntää fyysistä voimakkuuttaan myös uhkailemalla ja käyttäytymällä aggressiivisesti, vaikkei varsinaista fyysistä kontaktia tapahtuisikaan. Kiusaajalla voi olla kavereiden sosiaalinen tuki ja sitä kautta ylivoima kiusaamiseen, tai kiusaaja voi olla esimerkiksi sanavalmis ja siten asettua henkisesti kiusatun yläpuolelle. (Hamarus 2012, 23.)

2.1 Kiusaamisen muodot

Koulukiusaamista voi ilmentyä monella eri tavalla. Kiusaaminen voi olla suoraa sanallista tai fyysistä toimintaa, mutta myös epäsuoraa kiusaamista, esimerkiksi porukan ulkopuolelle sulkemista tai ikävien juorujen levittämistä. Kiusaaminen voi tapahtua myös internetin tai puhelimen välityksellä. Yksittäinen teko itsessään ei määritä tapahtumaa kiusaamiseksi. Ratkaisevaa on tekojen systemaattisuus ja jatkuvuus. Kiusattua lasta kiusataan yleensä monin eri tavoin pitkän ajan kuluessa. (Salmivalli 2010, 14.)

Salmivalli (2010) avaa kiusaamisen käsitettä puhumalla systemaattisesta kiusaamisesta. Hän korostaa, ettei kaikkea häiritsevää tai aggressiivista käyttäytymistä pidä niputtaa yhteen, eikä kaikkeen voida puuttua samoin keinoin. Kiusaamista ei tule sekoittaa järjestyshäiriöihin, oppilaiden väliseen kiusoitteluun, konflikteihin tai tappeluihin. Koulukiusaamisessa osapuolten roolijako ja keskinäiset voimasuhteet ovat yleensä varsin selkeät. Toinen on alistettu ja toinen alistaja. Toinen on nöyryytetty, toinen nöyryyttävä. Varsin usein “alistaja” tai “nöyryyttävä” ei ole yksi lapsi vaan kokonainen ryhmä, jopa koko koululuokka. (Salmivalli 2010, 13.)

Pajun väitöstutkimus (2011), *Koulua on käytävä – Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*, avaa mielenkiintoisella tavalla luokan sosiaalisia suhteita ja kiusaamista ryhmäilmionä. Tutkimuksen kohteena olleella yhdeksännellä luokalla vallitsi “lä-

pänsieto-oletus”. Suurin osa luokan oppilaista joutui vastaanottamaan henkistä tai fyysistä väkivaltaa, joka tuli tulkita ”läppänä” kaikkien osapuolten toimesta. Läpästä ei saanut loukkaantua tai näitä tuntemuksia ei ainakaan saanut muille näyttää. Luokassa oli oletus, että läppä ei ole kiusaamista, vaan jokaisen oppilaan tuli olla valmis sietämään sitä. Läpästä muodostuu sosiaalinen tosiasia, josta kukaan ei ole vastuussa. Läppään on vaikea puuttua, koska sen alkulähteille ei päästä. Kiusaaminen on ryhmäilmiö ja läpän sisällä voidaan yksittäiselle oppilaalle osoittaa paikkoja ja asemia yksinkertaisella lauseella jäämättä kiinni: ”Kivat kengät sulla”, tietyn ihmisen sanomana tietylle ihmiselle tiettyjen ihmisten edessä voi olla sosiaalisesti siten latautunut, ettei opettajalla ole mahdollisuuksia ymmärtää sen taustaa. Juuri tämän takia kiusaamisen havaitseminen ja siihen puuttuminen saattaa olla opettajalle todella haastavaa. (Paju 2011, 179–191.) Opettaja voikin kokea hämmäntäväksi edellä mainitun kaltaiset tilanteet, joissa varsinainen näkyvä kiusaaminen pyritään kätkemään opettajalta siten, että kuultu viesti on ristiriidassa sen merkityksen kanssa. Hämmennyksen tunne voikin olla merkki mahdollisesta kiusaamistilanteesta. (Hamarus 2012, 31.)

Ryhmän ulkopuolelle jättäminen voi näkyä esimerkiksi parin valinnassa, erilaisissa ryhmätöissä tai liikuntatunneilla jakoja tehdessä. Mikäli kiusattu on riittävän monta kertaa näissä tilanteissa jätetty valitsematta tai muut oppilaat ovat ilmaisseet tyytymättömyytensä samaan ryhmään joutumisesta, voi kiusattu ilmoittaa haluavansa työskennellä yksin jo ennen kuin parit tai ryhmät on valittu. Näin kiusattu mahdollisesti suojelee itseään yksin jätetyksi tulemiselta. Myös esimerkiksi välituntisin oppilas voi olla vetäytyneenä yksin. Muut oppilaat voivat todeta kiusatun haluavan olla yksin, mikäli opettaja pyrkii puuttumaan tilanteeseen. (Hamarus 2012, 32.)

2.2 Kiusaaminen oppilaiden kokemana ilmiönä

Kiusaamiselle on vaikeaa määritellä selkeää alkua. Aluksi edes kiusattu itse ei välttämättä tunnista tilannetta kiusaamiseksi ja asian esiin tuominen voi olla haastavaa tekojen vähäpätöisyyden vuoksi. Kiusatuksi tulemiseen saattaa liittyä myös syyllisyyttä tai häpeää, mistä johtuen asiasta puhuminen voi olla haastavaa. Kiusattu saattaa ajatella syyn olevan hänessä tai hänen käytöksessään. Joskus kiusattu ei halua aiheuttaa huoltajilleen murhetta ja jättää siksi kertomatta kiusaamisesta. Myös kiusaaja voi pelotella kertomisen seurauksilla. Kiusattu saattaa kokea, että asiasta kertominen vain pahentaisi tilannetta eikä siksi

halua tuoda asiaa ilmi. Vain 21 prosenttia kiusaamistapauksista tuodaan koulun aikuisten tietoon. (Hamarus 2012, 27–29.)

Herkaman (2012) tutkimuksessa yläkoulun oppilaat kertoivat kiusaamisen ominaispiirteeksi pahan mielen tuottamisen kiusatulle. Oppilaiden mukaan kiusaaminen satuttaa, loukkaa, vahingoittaa ja saa aikaan mielipahaa tai epämiellyttävän olon. Pahaa mieltä aiheutuu, kun kiusaaja tekee jotain, josta kiusattu ei pidä tai toimii vastoin kiusatun tahtoa. Joidenkin oppilaiden vastauksissa kiusaamisen ominaispiirteiksi nostettiin myös kiusaamisen toistuvuus tai pitkäkestoisuus. (Herkama 2012, 84–85.) Myös kiusaamista määriteltäessä kiusaaminen kuvataan henkilöön kohdistuvaksi vihamieliseksi käytökseksi, jonka yhtenä kriteerinä on kiusaamisen säännöllisyys (Salmivalli 2010, 12–14).

Oppilaiden vastauksissa nousi esiin myös loukkaavan viestinnän tulkinnallisuus. Kiusattu ja kiusaaja saattoivat oppilaiden vastausten mukaan pitää erilaisia asioita kiusaamisena ja tulkita samoja viestintätilanteita eri tavoin. Tutkimuksessa eräs oppilas määritteli kiusaamisen tulkinnallisuuden hyvin toteamalla: “Kiusattu itse ‘päättää’, mikä on kiusaamista. Jos hän kokee olevansa kiusattu, se on silloin kiusaamista, vaikka toinen sen tekisi puolileikisti.” (Herkama 2012, 84–85.)

Oppilaat pitävät kiusaamista negatiivisena ilmiönä, jonka vaikutuksista erityisesti kiusattua kohtaan he ovat huolissaan. Oppilaat kertoivat kiusaamisen vahingoittavan henkisesti. Kiusaaminen saattaa vaikuttaa heidän mukaansa kiusatun itsetuntoon ja hyvinvointiin. (Herkama 2012, 85.) Kaikilla ihmisillä on perustarpeena tulla hyväksytyksi, tunnustetuksi ja arvostetuksi yhteisössä sekä ryhmässä. Suurin osa oppilaista ei hyväksy kiusaamista ja he olettavat, että aikuiset puuttuvat kiusaamiseen. Usein myös kiusaamista sivusta seuraavat toivovat kiusaamisen loppuvan, vaikka eivät itse aktiivisesti toimikkaan sitä vastaan. Vastuu kiusaamiseen puuttumisessa onkin aina aikuisella. Kiusaamiseen tehokkaan puuttumisen varmistamiseksi tulisikin oppilaille korostaa mahdollisimman varhaista kertomista koulun aikuiselle havaitessaan tai kokiessaan kiusaamista. Oppilaille tulee tehdä selväksi, että opettajat eivät ikinä vähättele kiusaamista tai oppilaiden kokemuksia, vaan puuttuvat asiaan aina vakavasti. Opettaja puuttuu kiusaamiseen ja huolehtii esimerkiksi seurantojen avulla, että kiusaaminen myös loppuu. (Hamarus 2012, 28–29.)

Oppilaat mainitsivat myös kiusaamisen ryhmäviestinnällisen luonteen. Kiusaamista kuvattiin esimerkiksi ryhmäilmiöksi, johon liittyvät kiusaaja, kiusattu, kiusaajan ja uhrin tukijat sekä passiiviset sivustaseuraajat. Oppilaiden mukaan kiusaajalla oli useammin tukijoukkoja, kun taas kiusattu nähtiin usein yksin. (Herkama 2012, 85–86.) Juuri joukon tuki on yksi niistä keinoista, joilla kiusaaja pääsee kiusattua voimakkaampaan asemaan, ja saa tästä yliotteen. Kiusaaminen on usein ryhmän harjoittamaa toimintaa yhtä yksilöä vastaan. (Salmivalli 2010, 12–13.)

Herkaman (2012) tutkimuksessa nousi esiin suuri määrä oppilaiden mainitsema kiusaamisen ilmenemismuotoja. Oppilaat kuvasivat kiusaamista henkisenä ja fyysisenä väkivaltana, mutta myös hännämisenä, piinaamisena ja pahoinpitelyä. Oppilaat erottelivat toisistaan sanallisen, fyysisen ja psyykkisen kiusaamisen. Joissain vastauksissa viitattiin myös Salmivallin (2010) korostamaan epätasaiseen valtasuhteeseen. Kiusaajalla oli oppilaiden vastausten mukaan enemmän valtaa kuin kiusatulla. (Herkama 2012, 86.) Salmivallin (2010, 13) mukaan juuri oppilaiden välinen epätasaväkisyys mahdollistaa kiusaamisen.

2.3 Kiusaamiseen puuttuminen

Perusopetuslain 29 pykälässä todetaan, että oppilaalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. Lisäksi opetuksen järjestäjän on laadittava suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpantava ja valvottava suunnitelman toteutumista. Koulukiusaamiseen puuttuminen on siis sekä koulun että opettajan lakisääteinen velvollisuus. (Perusopetuslaki 1998/628, 29§.)

Salmivalli (2010) toteaa, ettei kiusaamista ilmiönä voida koskaan lopullisesti poistaa täysin. Mikään toimintamalli ei saa kiusaamista loppumaan pysyvästi, vaan siihen on puuttuttava uudelleen ja uudelleen. Laadittaessa suunnitelmia ja toimintamalleja kiusaamiseen puuttumiseksi kouluissa on muistettava, että ne vaativat toimiakseen tarmokkaita ihmisiä, koulussa toimivia aikuisia. (Salmivalli 2010, 8.)

Kiusaamista ei aina kyetä tunnistamaan koulu yhteisössä, mikä estää tehokkaan puuttumisen kiusaamiseen (Herkama 2012, 13–16). Myös Salmivalli (2010) nostaa esiin kiusaa-

misen tunnistamisen vaikeuden, joskin hieman eri näkökulmasta. Hänen mukaansa opettajat pitävät usein näkyvien konfliktien ratkaisemista kiusaamiseen puuttumisena, vaikka näissä konflikteissa on usein kyse nahistelusta tai tappelemisesta, joka ei oikeastaan ole kiusaamista. Todellinen kiusaaminen kohdistuu heikossa asemassa olevaan, usein “näkyvämpään” oppilaaseen, joten kiusaaminen harvoin aiheuttaa näkyvää konfliktia. (Salmivalli 2010, 12–16.) Herkama (2012) esittää, että varsinkin yläkoulussa oppilaat eivät koe koulun henkilökunnan tietävän kiusaamisesta tai puuttuvan siihen. Tämä johtuu juuri tunnistamisen vaikeudesta. (Herkama 2012, 13–16.) Salmivallin mukaan kiusaamisen tunnistamista vaikeuttavat myös sitkeässä istuvat harhaluulot kiusaamisesta. Jopa ammatikasvattajista osa kuvittelee kiusaamisen kuuluvan lasten keskinäiseen vuorovaikutukseen. (Salmivalli 2010, 12–16.)

Kiusaamiseen liittyy usein ilmeinen, eleellinen tai käyttäytymisen kautta annettuja viestejä, jotka ovat kiusaamistilanteeseen kuuluville osapuolille todella selviä. Opettajan saattaa olla haastavaa tunnistaa näitä kiusaamisen muotoja. Mikäli opettaja havaitsee tämän kaltaisen tilanteen ja pyrkii puuttumaan siihen, voi kiusaaja peittää ja selitellä tapahtunutta esimerkiksi toteamalla kaiken olleen vain vitsiä. (Hamarus 2012, 31.)

Kiusaamiseen puuttumisen lähtökohtana tulee olla asian selkeä määrittely. Koulun henkilökunnan tulisi rehtorin johdolla keskustella, mitä koulukiusaamisella tarkoitetaan juuri *meidän* koulussa. Oppilaiden lisäksi myös huoltajia tulisi informoida koulun käytännöistä kiusaamisen suhteen. Esimerkiksi huoltajien ja koulun välisiä väärinymmärryksiä ja konflikteja ehkäisee, kun kaikilla on selkeästi tiedossa mitä kiusaamisella tarkoitetaan, miten se tuodaan ilmi ja miten siihen puututaan. Asian selkeys ehkäisee kiusaamiseen liittyvien väärinkäsitysten lisäksi osaltaan myös itse kiusaamista, kun esimerkiksi lopulliset rangaistukset ovat oppilaiden tiedossa. (Hamarus 2012, 25–26.)

3 TOIMINTAMALLEJA KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEKSI

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) mainitsee koulukiusaamiseen puuttumisen osana koulun tehtävää huolehtia oppilaiden turvallisuudesta. Kiusaaminen, väkivalta, syrjintä ja rasismi yhdistetään samaan tuomittavaan ja vaaralliseen oppilaan häiriökäyttäytymiseen. –”Kiusaamista, väkivaltaa, rasismia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen puututaan”. (POPS 2014, 25.) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei erikseen kerrota millä tavoilla ongelmiin pitää puuttua, vaan painotetaan, että koulujen tulee sopia nämä asiat paikallisesti. (POPS 2014, 81.)

Koulut rakentavat omat kiusaamisen vastaiset toimintasuunnitelmansa, joiden tavoitteena on estää koulussa tapahtuvaa kiusaamista ja puuttua siihen tehokkaasti, kun sellaista havaitaan. Kouluissa kiusaamista voi ehkäistä kolmella tavalla: ennaltaehkäisevästi, tilanteita selvittämällä ja jatkoseuraamalla. Nämä kaikki puuttumisen muodot tulisi huomioida koulun kiusaamisen vastaisessa toimintasuunnitelmassa. Koko koulun henkilökunnan täytyy olla toimintasuunnitelman takana ja toimia sen mukaisesti. Toimintasuunnitelma tai ainakin sen perusteet tulee esitellä myös oppilaille ja vanhemmille. Oppilaille ja vanhemmille tulee myös tarjota mahdollisuus kommentoida ja kehittää toimintasuunnitelmaa. (Höistad & Korpela 2003, 120; 179.) Toimintasuunnitelman keskiöön voi ottaa myös sopivan termin, jonka ympärille asian käsittelyn rakentaa. Hyviä termejä avainsanoiksi ovat positiiviset periaatesanat, kuten empatia, kunnioitus, itseluottamus tai turvallisuus. Toimintasuunnitelma ei ole ainoastaan teksti, joka kirjoitetaan. Se on sopimus, johon kaikkien koulussa työskentelevien tulee sitoutua päivittäin. (Höistad & Korpela 2003.)

Luottamus oppilaiden ja henkilökunnan välillä koulukiusaamisen käsittelyssä tulee rakentaa, eikä sitä voida pitää itsestäänselvytenä tai asiana, joka ei vaadi vaivannäköä ja jatkuvaa työskentelyä (Rigby 2007, 26). Jos toimintasuunnitelmaa ei esittele ja avaa oppilaille, heille voi jäädä vääränlainen mielikuva kiusaamisesta ja koulun toimista sekä tavoista aiheen suhteen. Oppilaille tulee osoittaa koko koulun henkilökunnan sitoutuminen toimintatapojen noudattamiseen. Toimintasuunnitelma ei toteudu käytännössä, jos koko koulu ei sitoudu noudattamaan sitä. (Rigby 2008, 84).

Vaikka kiusaamiseen puuttuminen on koko koulun vastuulla, Höistad ja Korpela (2003, 151–159) mainitsevat kiusaamisen vastaisen työryhmän ja siihen määritetyt henkilökunnan jäsenet tärkeäksi osaksi käsitellä kiusaamisongelmaa. Ryhmällä tulee olla myös päävastuussa oleva henkilö, joka tarvittaessa kutsuu ryhmän koolle. Koulusta tulee löytyä luotettava aikuinen, johon jokainen oppilas voi ottaa kontaktia ongelmatapauksessa. Aikuisen nimi ja keinot ottaa häneen yhteyttä tulee ilmoittaa selkeästi koulun oppilaille. (Höistad & Korpela 2003.) Salovaara ja Honkonen (2011) toteavat, että vastuuhenkilöitä voi olla useampi, muttei mielellään kolmea useampaa. Silloin vastuu aikuisen rooli jakautuu liian monelle, eikä oppilaille ole selkeää onko kyseinen aikuinen sitoutunut tehtävään (Salovaara & Honkonen 2011).

Honkanen ja Suomala (2009) tarjoavat koulujen toimintamallien suunnitteluun kiusaamisen vastaisen kysymyssarjan, joka auttaa selvittämään koulun toimia kiusaamisen ehkäisemisessä, havaitsemisessa ja siihen puuttumisessa. Kysymyssarjassa tulee selvittää, mitä koulukohtainen kiusaaminen on, miten kiusaaminen tulee tietoon, kenen pitää ottaa asia puheeksi, ketkä henkilökunnasta keskustelevat asianomaisten kanssa, miten huoltajille ilmoitetaan, mitkä jatkotoimenpiteet koululla ovat käytössä, miten toimintamalli saavuttaa kaikki henkilökunnan työntekijät ja miten kiusaamista ehkäistään ennen kuin se tapahtuu. Mikäli nämä asiat otetaan oppilashuollossa ja toimintamalleissa huomioon, kiusaamisen vastainen työ helpottuu huomattavasti. (Honkanen & Suomala 2009.)

Koululainsäädäntö velvoittaa koulutuksen järjestäjää laatimaan suunnitelman, jolla opiskelijoita suojellaan väkivallalta, kiusamiselta ja häirinnältä (Perusopetuslaki 1998/628, 29§). On koulutuksen järjestäjän oman harkinnan varassa, millaisen toimintamallin koulu laatii ja käyttääkö koulu valmiiksi olemassa olevia toimintamalleja joko pohjana omalle toimintamallille tai ottaako valmiin toimintamallin käyttöön kokonaisuudessaan. Kiusaamisen vastainen toimintamalli voi olla täysin oma ja erillinen kokonaisuus tai yksi osaluokka koulun turvallisuustoimintamallissa. Kiusaamisen vastaisen toimintamallin suunnittelussa tulee huomioida, että siihen sitoudutaan koko koulun voimin ja siihen varataan riittävästi resursseja. Toimintamallin tulee olla riittävän konkreettinen eli siinä tulee olla mainittuna, miten koulukiusaamiseen puututaan, eikä ainoastaan, että siihen puututaan. Toimintamallista tulee olla maininta, mitä tehdään, jos kiusaaminen jatkuu puuttumisesta huolimatta. Kiusaamisen vastaisen toimintamallin tulisi olla selkeästi erillään riitatilanteiden, järjestyshäiriöiden, tappeluiden ja muiden ongelmatilanteiden ratkaisukeinoista,

jotta se varmasti antaa parhaat eväät kiusaamiseen puuttumiseen. Kiusaamisen vastaisessa toimintamallissa tulisi ilmaista selkeästi, mitä koulu tarkoittaa kiusaamisella. Yleisesti hyväksytyt määritelmät ovat, että kiusaaminen kohdistuu puolustuskyvyttömään uhriin ja että kiusaaminen on pitkäkestoista, toistuvaa ja tahallista. Toimintamallista tulee myös ilmetä, mitä vanhempien tulisi tehdä kohdatessaan kiusaamista ja keneen koululla pitää ottaa yhteyttä, kun kiusaamista havaitaan. Koululle tulisi määrittää kiusaamistyöryhmä, joka selvittää ilmenneet kiusaamistapaukset. (Salmivalli 2003.) Seuraavaksi esitellään joukko Suomessa laajasti käytössä olevia kiusaamisen vastaisia toimintamalleja; Kiva Koulu -ohjelma, Pikasin toimintamalli, kasvatustalkoot ja vertaissovittelumalli Verso.

3.1 KiVa Koulu -ohjelma

Kiusaamisen Vastainen Koulu, eli KiVa Koulu -ohjelma, on suomalainen hanke, joka pyrkii vähentämään ja ennaltaehkäisemään koulukiusaamista. Hanke pyrkii tuottamaan konkreettisia välineitä sekä koulun henkilökunnan että vanhempien käyttöön. (Salmivalli 2010, 145.) KiVa Koulu -ohjelma pohjautuu laajasti toteutettuun tutkimustietoon ja sen toimivuudesta on saatu vahvaa tieteellistä näyttöä. Vuosina 2009–2013 Suomen peruskouluista noin 90 prosenttia oli rekisteröityneitä maksavia ohjelman käyttäjiä. Monet koulut käyttivät ohjelmaa soveltavasti ja tarpeidensa mukaan. Useissa kouluissa käyttö oli vähäistä. KiVa -oppituntien ja -teemojen sisällyttäminen lukuvuosiohjelmaan oli vähentynyt. (Sainio 2014). Sainion (2014) tutkimus osoitti, että 65 rekisteröitynyttä koulua ei käyttänyt ohjelmaa. Syyksi ilmoitettiin omien käytäntöjen toimivuus. Ohjelma oli koettu raskaaksi toteuttaa erityisesti pienissä kouluissa. Myös koulutason koordinaation puutteellinen toteutus johti vähäiseen käyttöön. Yleisesti suhtautuminen ohjelmaan oli kuitenkin positiivista. (Sainio 2014.)

Kiusaaminen ei ole aina ainoastaan kiusatun ja kiusaajan välinen vuorovaikutustilanne, vaan oppilas saattaa toimia kiusaamisprosessissa erilaisissa rooleissa jopa tiedostamattaan (Salmivalli 1998). Kiva Koulu -ohjelman tavoitteet ovat lopettaa jatkuva kiusaaminen, estää uusien kiusaamistapausten syntyminen ja minimoida kiusaamisen seuraukset. Näihin tavoitteisiin ohjelma pyrkii pääsemään vaikuttamalla koko ryhmän normeihin ja parantamalla kaikkien oppilaiden valmiuksia rakentavaan käyttäytymiseen. (Salmivalli,

Kärnä & Poskiparta 2011, 441–444.) KiVa Koulu -ohjelman tarkoitus on vaikuttaa koko ryhmään, ei ainoastaan kiusattuun ja kiusaajaan. Kiusaamisprosessissa on havaittavissa kuusi eri roolia, joihin ryhmän jäsenet joko sitoutuvat tai joutuvat. Nämä roolit ovat kiusattu, kiusaaja, kiusaajan avustaja, vahvistaja, ulkopuolinen ja kiusatun puolustaja. (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta 2011, 406.)

KiVa Koulu -ohjelmaan kuuluu yleisiä toimenpiteitä, sekä yksilöllisiä kohdennettuja toimenpiteitä. Yleisten toimenpiteiden tarkoituksena on lisätä oppilaiden tietoisuutta kiusaamisesta ja herättää heidän vastuuntuntoa sekä korostaa ryhmän merkitystä kiusaamisessa ja sen estämisessä. Yhteisöllisyyden myötä kiusaaja saa ryhmässä heikon aseman, muiden oppilaiden tukiessa kiusattua ja pyrkiessä estämään kiusaamisen. Yleisiin toimenpiteisiin kuuluu muun muassa KiVa Koulu -oppitunnit, joilla käytetään valmiita KiVa Koulu -materiaaleja. Aiheina ovat muun muassa ”kiusattu tarvitsee tukeasi” ja ”kiusaamisen seuraukset”. Yksilölliset kohdennetut toimenpiteet otetaan käyttöön, kun kiusaamistapaus tulee ilmi. Tällöin opettaja puuttuu tilanteeseen välittömästi ja tarjoaa tukensa kiusatulle. KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävissä kouluissa on vähintään kolmen opettajan muodostama KiVa -tiimi, jonka tehtävänä on ratkoa kiusaamistapauksia. Tiimiläisillä on käytössään laaja materiaalipaketti. Tiimi kutsutaan koolle, kun kiusaamisen katsotaan olevan jatkuvaa ja systemaattista. Tiimi käy yksilö- ja ryhmäkeskusteluja kiusaamistapauksen osapuolten kanssa. Keskusteluiden jälkeen on aina seurantatapaaminen, jossa tarkastellaan tilanteen kehittymistä. (Salmivalli 2010, 144–152.) KiVa Koulu -ohjelmassa korostuu kokonaisvaltainen kiusaamiseen puuttuminen. Kiusaaminen nähdään ryhmäilmiönä ja kiusaamista pyritään ennaltaehkäisemään vaikuttamalla koko ryhmään. Kiusaamistapauksiin puuttumisessa korostetaan opettajan nopeaa puuttumista ja kiusatun tukemista. (Salmivalli 2010.)

3.2 Pikasin toimintamalli

Pikas (1990) nimeää kiusaamisen ryhmäväkivallaksi, jossa oppilaat keskinäisellä vuoro-vaikutuksellaan vahvistavat toinen toistensa käytöstä. Kiusaaminen on tietoista, ei hyväksyttyä, fyysistä tai psyykkistä hyökkäystä tai ryhmästä poissulkemista. Hänen kehittämä keskustelumenetelmä tarjoaa kiusaamiseen puuttumiseksi kaksi toimintamallia: sugges-

tiivisen käskyn menetelmän ja yhteisen huolen menetelmän. Menetelmät ovat keskustelun vaiheiltaan samankaltaiset, mutta eroavat toisistaan siinä, missä sävyssä keskustelut käydään. Menetelmät pohjautuvat ajatukseen, että kiusaaja tiedostaa toimintansa epäoikeudenmukaisuuden ja haluaa päästä eroon kiusaamistavastaan. (Pikas 1990.)

Suggestiivisen käskyn menetelmässä opettaja keskustelee aiheesta kahden kesken kiusajan kanssa. Autoritaarisella otteella opettaja osoittaa, että kiusaamista ei hyväksytä ja sen on loputtava. Kiusaajaa ei tule kuitenkaan syyllistää, vaan herättää hänessä subjektiivinen ajatus kiusaamisen epäoikeudenmukaisuudesta. Opettaja auttaa kiusattua pohtimaan ratkaisuehdotuksia tilanteen muuttamiseksi. Yhteisen huolen menetelmässä pyritään vaikuttamaan kiusajan tunteisiin siten, että hänellä heräisi huoli kiusatusta. Tätä kautta pyritään saamaan kiusaaja muuttamaan omaa käytöstään. Oppilasta voi johdatella oikeaan ajattelutapaan esimerkeillä toimintatavoista ja konkreettisilla tarinoilla, kuinka viihtyisämpi ja toimivampi ympäristö riidaton ja ystävällinen koulu on myös kiusaajalle itselleen. Molemmissa malleissa tapaamisia pidetään niin kauan, että kiusaaminen on kokonaan lopunut. Opettajan tulee tilanteen mukaan omaa harkintakykyään käyttäen päättää kumpaa menetelmistä käyttää. Käytettävää menetelmää voi myös vaihtaa. (Pikas 1990.) Suggestiivisen käskyn menetelmässä korostuu opettajan auktoriteettiasema. Yhteisen huolen menetelmä puolestaan keskittyy tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamiseen. (Pikas 1990.)

3.3 Kasvatuskeskustelu

Kurinpitotoimien, kuten jälki-istunnon, rinnalle kouluihin on tullut uutena lakisääteisenä menetelmänä kasvatuskeskustelu. Oppilas voidaan määrätä enintään kaksi tuntia kestävään kasvatuskeskusteluun, mikäli hän häiritsee opetusta tai muutoin rikkoo koulun järjestystä, menettelee vilpillisesti tai kohtelee muita oppilaita tai koulun henkilökuntaa epäkunnioittavasti tai heidän ihmisarvoaan loukkaavasti (Perusopetuslaki 2013/1267, 35a§). Kasvatuskeskustelua voidaan kouluissa siis käyttää toimintamallina kiusaamiseen puuttumiseksi.

Kasvatuskeskusteluun määrää koulun opettaja tai rehtori. Kasvatuskeskustelusta tulee aina tiedottaa oppilaan huoltajille ja heille tulee tarjota mahdollisuus osallistua kasvatuskeskusteluun tai osaan siitä. Käytännössä kasvatuskeskustelussa yhdessä oppilaan kanssa

yksilöidään teko tai laiminlyönti, jonka seurauksena kasvatuskeskustelu on määrätty. Tarvittaessa selvitetään syyt ja seuraukset oppilaan käytökselle sekä etsitään keinot koulussa käyttäytymisen ja oppilaan hyvinvoinnin parantamiseksi. (Perusopetuslaki 2013/1267, 35a§.) Muista kiusaamisen vastaisista toimintamalleista poiketen kasvatuskeskustelussa huoltajille tarjotaan mahdollisuus konkreettiseen osallistumiseen.

3.4 Vertaissovittelumalli Verso

Verso on suomalainen vertaissovittelumalli, joka painottaa oppilaiden välistä keskustelua ja sitoutumista kiusaamisen päättymiseen. Verso korostaa yhteistyötä ja se perustuu oppilaiden omiin sosiaalisiin taitoihin. Verson lähtökohtana on sosiaalisten taitojen kehittäminen sekä osallisuuden ja yhteisöllisyyden tukeminen. Kiusaamistilanteissa toimimiseen rajataan selkeät ohjekaavat toimintamalliin perehtyneen opettajan ohjeistamana ja johtamana. Malliin kuuluu lukuisia konkreettisia keinoja kiusaamistilanteissa toimimiseen sekä erilaisia menetelmiä, joilla kiusaaminen pyritään havaitsemaan ajoissa. Toimintamallissa kiusaamistilanteet käsitellään positiivisen ajattelun ja toiminnan kautta, jossa ketään ei syytellä tai rangaista. Myönteisen ilmapiirin myötä oppilaat uskaltavat helpommin kertoa kokemuksistaan tai huolestuttavista havainnoistaan vertaissovittelijoille. Kuka tahansa koulun oppilas tai henkilökuntaan kuuluva saa tehdä sovittelupyynnön. Sovittelutilanteessa oppilaat eivät koe vertaissovittelijoita, eli vertaissovittelijakoulutuksen saaneita toisia oppilaita, yhtä suurina auktoriteetteina kuin opettajia. Tämän myötä tilanteessa on helpompi puhua avoimesti. (Gellin 2011.)

Versoa käyttävillä kouluilla ainakin muutama opettaja on koulutettu sovitteluohjaajan tehtäviin. Heillä on lopullinen vastuu vertaissovittelutilanteista. Sovitteluohjaaja keskustele jokaisen kiusaamistapahtuman osallisen kanssa ennen sovittelua ja tekee selväksi sovittelun säännöt ja tavoitteet. Sääntöinä on esimerkiksi, että sovittelijat ovat vaitiolovelvollisia, puolueettomia ja he eivät saa asettaa rangaistuksia. Sovittelun tavoitteena ei ole syyllisten etsintä, vaan tilanteen ratkaiseminen kaikkien eduksi. Varsinaisen sovittelun alkaessa tilassa on ainoastaan sovittelijat ja kiusaamistapahtuman osapuolet. (Gellin 2011, 87–90.) Sovittelussa käytetään restoratiivista lähestymistapaa, jossa kiusaamistapahtuman osapuolet voivat kohdata toisensa turvallisessa ympäristössä ja käsitellä kiusaamisen aiheuttamia tunteita ja kokemuksia hyvässä hengessä ratkaisukeskeisesti (Gellin 2011, 26). Sovittelussa kiusaamistapahtuma ja sen herättämät tunteet käydään läpi

keskustellen. Tämän jälkeen sovittelijat ohjaavat osapuolia miettimään ratkaisuja tilanteen lopettamiseksi jatkossa. Näiden ratkaisujen pohjalta kirjataan konkreettinen sopimus, johon osapuolet sitoutuvat. Seurantavaiheessa sovittelijat varmistavat, että osapuolet ovat tyytyväisiä ja sitoutuneet kirjattuun sopimukseen. Varsinainen uusintasovittelu järjestetään vain, jos sopimuksen ehtoja ei ole noudatettu. Sovittelijat toimittavat myös seurantatiedot ohjaajalle, joka varmistaa, että niistä pidetään tarkkaa kirjaa. (Gellin 2011, 88–93.) Vertaissovittelumallissa korostuu oppilaiden välinen vuorovaikutus (Gellin 2011).

4 TUTKIMUSONGELMAT

Tässä tutkimuksessa tutkittiin koulukiusaamiseen puuttumista luokanopettajien kokemana. Ensin tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitkä tekijät opettajien kokemana ovat yhteydessä koulukiusaamiseen puuttumiseen. Toiseksi tutkittiin, millä keinoilla opettajat työssään puuttuvat koulukiusaamiseen. Opettajien kokemuksia tutkittiin laadullista tutkimusaineistoa tarkastelemalla. Näin pyrittiin tuomaan esiin opettajien näkökulma ilmiöstä osaksi kasvatustieteellistä tutkimuskenttää. Tutkimuksessa vastataan seuraaviin kysymyksiin:

- 1. Mitkä tekijät ovat yhteydessä koulukiusaamiseen puuttumiseen opettajien kokemana?**
- 2. Miten opettajat puuttuvat koulukiusaamiseen?**

5 TUTKIMUSMENETELMÄ

5.1 Tutkittavat

Tämän tutkimuksen tutkittaviksi, joista käytetään nimitystä haastateltavat, valittiin kahdeksan luokanopettajaa. Jokainen haastateltavista oli valmistunut suomalaisesta luokanopettajakoulutuksesta ja opetti tutkimuksen teko hetkellä viidettä tai kuudetta luokkaa. Puolet haastateltavista oli työskennellyt opettajana yli kymmenen vuotta ja puolet alle kaksi vuotta. Molemmissa ryhmissä haastateltavina oli kaksi naista ja kaksi miestä. Osa haastateltavista työskenteli kaupungeissa ja osa kunnissa. Osa haastateltavista työskenteli yhtenäiskoulussa ja osa alakoulussa. Näillä valintakriteereillä pyrittiin varmistamaan, että tutkimukseen valikoitui mahdollisimman eri tilanteissa työskenteleviä opettajia ja siten takaamaan monipuolinen tutkimusaineisto. Jokainen haastateltavista työskenteli Varsinais-Suomessa. Haastateltavat etsittiin tutkimukseen olemalla yhteydessä suoraan opettajiin sähköpostilla. Taulukkoon 1 on koottu haastateltujen opettajien taustatiedot.

Taulukko 1. Haastateltavien taustatiedot

Haastateltava	Koulu	Sijainti	Sukupuoli	Työkokemus
Opettaja 1	Yhtenäiskoulu	Kunta	Nainen	Yli 30 vuotta
Opettaja 2	Alakoulu	Kunta	Nainen	Yli 10 vuotta
Opettaja 3	Yhtenäiskoulu	Kunta	Mies	Yli 10 vuotta
Opettaja 4	Alakoulu	Kunta	Mies	Yli 20 vuotta
Opettaja 5	Alakoulu	Kaupunki	Nainen	Alle kaksi vuotta
Opettaja 6	Alakoulu	Kaupunki	Nainen	Alle kaksi vuotta
Opettaja 7	Yhtenäiskoulu	Kunta	Mies	Alle kaksi vuotta
Opettaja 8	Alakoulu	Kaupunki	Mies	Alle kaksi vuotta

5.2 Tiedonkeruumenetelmä

Tämä tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jossa tavoitteena ei ollut pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin, vaan tutkittavaa ilmiötä tarkasteltiin, kuvailtiin ja tulkittiin mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi & Hurme 2010, 59; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161; Tuomi & Sarajärvi 2018, 108). Tutkimuksessa tarkasteltavana ilmiönä oli koulukiusaamiseen puuttuminen luokanopettajien kokemana. Laadullinen tutkimus mahdollisti ilmiön kuvaamisen tutkittavien opettajien äänellä ja sopi siksi hyvin tutkittavien kokemuksien selvittämiseen. Jokainen tutkittava on ainutlaatuinen ja tämä korostui aineiston tulkinnassa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.)

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin puolistrukturoituna teemahaastatteluna, jossa haastattelun runkona oli kaikille haastateltaville yhteiset aihepiirit, mutta haastattelu oli vapaamuotoinen. Haastateltava saattoi johdatella haastattelua haluamilleen urille. Myös haastattelija pystyi tarttumaan haastattelun aikana esiin nousseisiin teemoihin ja kyselemään niistä lisää. Näin haastattelun rakenne tarjosi mahdollisuuden vapaaseen keskusteluun. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88; Hirsjärvi & Hurme 2010, 48.) Tutkimukseen valittiin kahdeksan haastateltavaa, sillä laadullisissa opinnäytetöissä kuudesta kahdeksaan haastateltavaa on yleensä sopiva määrä ilmiön tarkastelemisen kannalta (Eskola 2007, 42).

Ennen tutkimushaastatteluita haastattelurunkoa esitettiin haastatteleamalla kahta luokanopettajaa. Esitestauksen perusteelta haastattelurunkoa tiivistettiin ja sen informatiivisuus kohdennettiin vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Lopullinen haastattelurunko löytyy liitteestä 1. Kaikki tutkimushaastattelut suoritettiin kasvotusten haastateltavien työpaikalla tai kotona. Tutkimushaastattelut kestivät keskimäärin noin neljäkymmentäviisi minuuttia. Haastattelut äänitettiin, joiden pohjalta ne myöhemmin litteroitiin kokonaisuudessaan. Litteroitua tekstiä syntyi noin neljäkymmentä sivua. Haastattelun aluksi haastattelija painotti vastausten vastuullista käsittelyä sekä sitä, etteivät yksittäiset vastaajat tai heidän koulunsa tule käymään ilmi lopullisesta tutkimusraportista. Haastateltava myös korosti, ettei tutkimuksessa ole oikeita tai väärinä vastauksia, vaan kaikki vastaukset ovat mielenkiintoisia. Ennen tutkimuksen kannalta mielenkiintoisiin kysymyksiin siirtymistä haastattelija pyrki keskustelemaan haastateltavan kanssa vapaasti luodakseen luottamuk-

sen ja vapauttaakseen tilannetta, jotta keskustelu olisi mahdollisimman avointa ja luontevaa. Varsinaiset tutkimuskysymykset aloitettiin taustakysymyksistä, joilla tarkennettiin ja varmistettiin tietoja haastateltavasta. Tämän jälkeen haastatteluissa siirryttiin haastattelurungon mukaisesti aihekokonaisuuksittain selvittämään haastateltavien kokemuksia kiusaamisesta ilmiönä, sitten kiusaamiseen yhteydessä olevia tekijöitä ja lopuksi kiusaamiseen puuttumisesta. Haastattelujen jälkeen haastateltaville annettiin koodit (opettaja 1, opettaja 2 jne.) ja kaikki tiedot, joista heidät olisi mahdollista tunnistaa, hävitettiin.

5.3 Aineiston analyysimenetelmä

Aineiston analysoinnissa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia, mikä on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Sisällönanalyysin avulla tutkittavaa aihetta pyrittiin kuvaamaan tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103; 117.) Laadullisen aineiston sisällönanalyysissä ensimmäinen vaihe on pelkistäminen. Siinä tutkimusaineistosta karsitaan tutkimuksen kannalta merkityksetön aineisto pois. Tutkimusongelmat ohjaavat aineiston pelkistämistä ja niiden kannalta olennainen aineisto nostetaan esiin. Analyysin toinen vaihe on ryhmittely. Siinä pelkistetty aineisto käydään huolellisesti läpi ja luokitellaan tutkimusongelmista nousevien teemojen perusteella. Analyysin viimeinen vaihe on käsitteellistäminen. Siinä aineiston kielellisistä ilmauksista edetään teoreettisiin käsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123.) Aineistolähtöinen sisällönanalyysi mahdollisti asioiden merkitysten tarkastelun haastateltavien näkökulmasta, joten se sopi tähän tutkimukseen hyvin.

Tässä tutkimuksessa aineistolähtöinen sisällönanalyysi eteni seuraavasti: ensin nauhoitettu tutkimusaineisto kuunneltiin ja litteroitiin eli muutettiin sanasta sanaan kirjalliseen muotoon. Pelkistäessä tutkimukselle epäolennainen tieto karsittiin aineistosta. Aineistoa tarkasteltiin ja analysoitiin ensin vain ensimmäisen tutkimusongelman näkökulmasta. Aineistosta eroteltiin vain ne tekijät, jotka haastateltavien kokemana ovat yhteydessä kouluksiäamiseen puuttumiseen. Tämän tuloksena aineisto ryhmiteltiin seitsemääntoista eri tekijään. Sisällönanalyysia jatkettiin käsitteellistämällä, jossa tekijät jaettiin kahteen eri luokkaan niiden sisällön perusteella. Nämä luokat olivat kiusaamiseen puuttumista tukevat tekijät ja kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavat tekijät.

Tämän jälkeen alkuperäinen tutkimusaineisto analysoitiin toisen tutkimusongelman näkökulmasta samoja periaatteita noudattaen. Aineistosta eroteltiin vain ne tekijät, joista kävi ilmi, miten opettajat puuttuvat koulukiusaamiseen. Ryhmittelyn perusteella vastauksista löytyi kuusitoista ryhmää eli keinoa kiusaamiseen puuttumiseksi. Käsitteellistämässä nämä keinot jaettiin kahteen luokkaan sisältönsä perusteella eli kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja kiusaamistilanteisiin puuttumiseen.

6 TULOKSET

Tutkimuksen tulokset esitellään seuraavaksi tutkimusongelmien mukaisessa järjestyksessä.

6.1 Kiusaamiseen puuttumiseen yhteydessä olevat tekijät opettajien kokemana

Ensimmäisenä tutkimuksessa selvitettiin, mitkä tekijät opettajien kokemana ovat yhteydessä kiusaamiseen puuttumiseen. Ryhmittelyn tuloksena opettajien vastauksista löytyi yhteensä seitsemäntoista eri tekijää. Opettajat kokivat kymmenen tekijän tukevan kiusaamiseen puuttumista ja seitsemän tekijän asettavan haasteita kiusaamiseen puuttumiseen. Vastauksissa korostui opettajien samankaltaiset kokemukset kiusaamiseen puuttumiseen tukevista tekijöistä, kun taas haasteita asettavat tekijät usein vaihtelivat henkilökohtaisesti opettajien välillä.

6.1.1 Kiusaamiseen puuttumista tukevat tekijät

Haastateltavien vastauksissa nousi esiin oppilaantuntemus, jonka koettiin helpottavan kiusaamisen huomaamista ja sen erottamista esimerkiksi yksittäisistä riitatilanteista. Haastateltavat kertoivat, että erityisesti luokanopettajana toimiessa oman luokan oppilaat oppii nopeasti tuntemaan, jolloin kiusaamisen havaitseminen helpottuu. Seuraavat kommentit ovat esimerkkejä opettajien vastauksista.

”Mut sillo ku sä tunnet ne oppilaat. Kyl mä väitän näist ku mä oon puoltoistvuotta ollu näitten kans ni kyl mä nään, et koska mennään sen rajan yli.” (Opettaja 1)

”No ainakin sit, jos on kyse omista oppilaista, ni aika nopeesti sen oppii näkemään ja tuntemaan. Et alussa se voikin olla hankalampaa. Seuraamalla. Ei siinä oikein oo muuta vaihtoehtoo.” (Opettaja 2)

Haastateltavat kokivat auktoriteettiaseman merkittävänä kiusaamiseen puuttumista tukevana tekijänä. Auktoriteettiaseman koettiin lisäävän oppilaiden arvostusta opettajaa kohtaan. Kun oppilaat pitivät opettajaa auktoriteettina, he myös uskoivat opettajan pystyvän puuttumaan kiusaamiseen ja toivat tällöin kiusaamisen herkemmin opettajan tietoon.

”Mä osaan olla oppilaiden kans sillee et ne arvostaa, et mul on se auktoriteetti, mut sit taas toisaalta et ne luottaa ja uskaltaa tulla puhuu. Et ku meil on molemmin puoleiset hyvät asialliset välit. En mä oo heiän kaveri, mut he tietää, et toi aikuinen osaa mua jeesiä. Ni sillai homma toimii.” (Opettaja 4)

Haastateltavien vastauksissa esiin nousi työyhteisön tuki kiusaamiseen puuttumista tukevana tekijänä. Vastauksissa painotettiin moniammatillisen henkilökunnan merkitystä eli kollegojen ja rehtorin lisäksi esiin nostettiin myös terveydenhoitaja, psykologi ja kuraattori. Vastauksissa korostui työyhteisön hyvä ilmapiiri sekä avun pyytämisen helppous.

”Yhteiset hyvät pelisäännöt, joita koko yhteisö noudattaa. Et täällä tunnilla on ihan samat säännöt, ku välkällä tai missä ootkaa. Vaikka siin ois lumiukko sua vahtimassa, ni sä et syyllisty hölmöilyy.” (Opettaja 4)

”Kyllä, meil on kiva työporukka, et jos on joku ongelma ni saa heti apua.” (Opettaja 5)

”Esim. terveydenhoitaja oli muhun yhteydes tästä yhestä tapauksesta ja sit olin ite viel rehtoriin yhteydessä siihen liittyen. Ni siin oli sit rehtori ja erityisopettaja tukena. Ja ku tapaukses tehtiin lastensuojeluilmoitus ni mun ei tarvinnu olla siin yksin.” (Opettaja 6)

Haastateltavien vastauksissa nousi esiin KiVa Koulu, koulun kiusaamisen vastaisen toimintamallin merkityksen muodossa. Haastateltavat kokivat KiVa Koulun olevan hyödyllinen toimintamalli erityisesti sen nostaessa kiusaamista ilmiönä esiin ja jakavan vastuuta yksittäiseltä opettajalta. KiVa Koulun koettiin myös tarjoavan välineitä kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja kiusaamisen aktiiviseen selvittämiseen, mikä mahdollistaa nopean puuttumisen kiusaamistapauksiin.

”No kyl mä nään et se KiVa -homma tuol koulus toimii. Et on paljon tapauksii mihin tosi nopeesti otetaan kiinni ja siin on muita opettajii ku se oma luokanope. Et se avaa nopeesti silmät, eikä se tilanne pääse eskaloitumaan. Mitä pareemin ja aikasemmin siihen puuttuu, ni on se tosi tärkeätä.” (Opettaja 8)

”Kyllä mä sen koen et siinä nyt ainakin myös se kiusaaja huomaa, et asia on nyt kartalla. Se mikä siinä on mun mielestä se paras puoli on se, et siinä saadaan se kiusaaminen näkyväksi, myös sille kiusaajalle.” (Opettaja 3)

”Se auttaa, kun on nimetty koulusta niitä aikuisia, jotka on niit ulkopuolisii. Joilla on sellanen selkee tehtävä, et jos luokanopettaja kokee kysees olevan selkee kiusaamistapaus, joka on jatkuvaa. Ni sillon niit ulkopuolisii aikuisii, jotka voi tulla siihen mukaan.” (Opettaja 2)

Opettajan johdonmukaisen toiminnan koettiin helpottavan kiusaamistilanteissa toimimista sekä ennaltaehkäisevän tulevia kiusaamistapauksia.

”Mul on nyt esimerkiks kolme vuotta ollut tä oma ryhmä ni sit ne säännöt on jo tosi selkeet. Et täl hetkel mul on sellanen ryhmä, et mä en oo nyt moneen kuukauteen joutunu keskustelemaan kiusaamisesta. Sit taas tän saman ryhmän kans ku alotettiin sillon neljännellä luokalla ni meil oli paljon enemmän. Et välil oli viikottain ja välil päivittäin. Pidettiin KiVa -palaverei ja mietittiin asioit paljon, et mä uskon et se on kantanu sitä et nyt ei tarvii enää niin paljon.” (Opettaja 2)

Yhteistyö huoltajien kanssa koettiin kiusaamiseen puuttumista tukevana tekijänä. Vastauksissa, joissa yhteistyön koettiin toimivan, korostui huoltajien ja opettajan välinen avoin vuorovaikutus. Tämä helpotti muun muassa kiusaamisen esiintuomista opettajalle huoltajan toimesta.

”Yrittänyt vanhemmille sanoa, et sit vaan reilusti yhteyttä meikäläiseen päin. Et eihän sellasta koulus nää, et sä opettajana nää, jos se tehdään niin sanotusti taitavasti. Muutama onki tullu ilmi huoltajan kautta ja sillon onki saatu asia selvitettyä hyvin nopeesti.” (Opettaja 3)

Yli kymmenen vuotta opettajina työskennelleet haastateltavat kertoivat vastauksissaan kokemuksen kiusaamiseen puuttumista tukevana tekijänä. Tutkimuksessa ei puhuta työkokemuksesta vaan kokemuksesta yleisesti, sillä haastateltavat painottivat myös elämänkokemuksen merkitystä.

”Kokemuksen myötä oppii lukemaan lapsia paremmin. Ja myös sen myötä ku on ittestäki tullut isä. Se ihmisenlukutaito kehittyy, mikä vaikuttaa siihen et kui herkästi sä huomaat niissä jotain. Sillä tavalla, et nuorempana saatto mennä jotain ohi.” (Opettaja 4)

Lisäksi vastauksissa kiusaamiseen puuttumista tukevinä tekijöinä nousi esiin myös oikeudenmukaisuus, välittäminen ja opettajan motivaatio puuttua kiusaamiseen. Haastateltavat kokivat oppilaan tulevan kertomaan kiusaamisesta helpommin, jos hän luottaa aikuiseen ja siihen, että opettaja puuttuu asiaan ja pystyy siten lopettamaan kiusaamisen.

”Oppilaat on sanonu mul, et mä pystyn olemaan oikeudenmukainen... Mun mielest oikeudenmukaist on se, et kaikkiin tilanteisiin puututaan ja niihin puututaan aina tilanteen ja henkilöiden vaatimal efortil.” (Opettaja 1)

”Sellanen empaattisuus ja lämminhenkisyys, et sä niinku ymmärrät kaikkia eri osapuolia. Et ei tee sellasta et toi on oikeessa ja toi väärässä, vaan pyrit ymmärtämään kaikkien osapuolten toimintaa.” (Opettaja 5)

”Kyl mä huomaan ite et suhtaudun siihen paljon vakavammin, ku kysees on kiusaamist ja mä tiedostan et sitä tehään nyt tahallaan ja se on jatkuvaa. Ja mä uskon et sä välittyä myös nille oppilaille.” (Opettaja 2)

6.1.2 Kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavat tekijät

Kukaan haastateltavista opettajista ei uskonut olevansa tietoinen kaikesta oppilaidensa kokemasta kiusaamisesta. Kiusaamisen huomaaminen nousikin esiin opettajien vastauksissa kiusaamisen puuttumiselle haasteita asettavana tekijänä. Haastateltavat kokivat

muun muassa tyttöjen välisen kiusaamisen ja netissä tapahtuvan kiusaamisen huomaamisen erityisen haastavaksi.

”Se on sitä semmost mitä lapset tekee tavallaan puhumatta. Se on semmost hiljasta, semmost ilmeilyä, muutaman oppilaan keskinäisiä katseita, he tietää minkä takia he katsoo, kehen se liittyy se katsominen. Se voi olla mukamas hyväntahtosta leikinlaskuu, mut siel takan voiki olla sellane pieni vire.” (Opettaja 1)

”Meil oli yksi sellanen tapaus mis yhtä tyttöä oli kiusattu netissä kymmenien oppilaiden ja nimeomaa poikien toimesta. Täälläst tyttöä, joka oli niinku iha suosittu ja pärjäs koulus, eikä päälle näkyny mistään. Ni sit tä tytön kaveri tuli kertoo ja koko homma selvis. Mut siin niinku havahtu et kui helpoo se kiusaaminen on, kunäninki pitkä ja laaja juttu oli käyny ilman et ketää oli huomannu mitään.” (Opettaja 8)

Välinpitämättömyys työyhteisössä kiusaamiseen liittyen koettiin kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavaksi tekijäksi. Haastateltava koki, että kiusaamiseen puuttuminen esimerkiksi välitunneilla on haastavaa, jos koulussa ei ole yleistä toimintamenetelmää kiusaamiseen puuttumiseksi.

”Sit on tämmösii kouluja, mis oppilaan ensimmäinen vastaus on et sä et oo ees mun opettaja. Sillonhan se tarkottaa siis sitä, et ainoastaan se oma opettaja puuttuu. Sellasessakin koulus mä olen ollu et kaikki mikä ei tapahdu luokkahuonees ni ei oikeestaan tarvii puuttuu. Seki oli aika hurja meininki.” (Opettaja 1)

Yhteistyö huoltajien kanssa koettiin myös kiusaamiseen puuttumiseen haasteita asettavaksi tekijäksi. Sen koettiin vaikuttavan myös opettajan omaan toimintaan kiusaamista-paukseen liittyen. Lisäksi huoltajien toimesta tapahtuvan opettajan kyseenalaistamisen koettiin vaikuttavan oppilaaseen.

”Nykyisin, ku vanhemmat saattaa olla hankalia. Ja kun sä tiedät et sen kiusatun isä tai äiti on tosi hankala ja sun pitää ottaa siihen yhteyttä ja sä ennalta jo tiiät, et se reaktio voi olla hankala. Ni se voi vaikuttaa siihen, miten sä lähet koulus sitä asiaa viemään. Et joudut olee vähän silkkihansikkain miten kirjoitat, kuinka viet

asiaa eteenpäin. Pitäis olla reilu ja sanoo asia ihan suoraa, mut sieltä voi tulla niin rajusti vastaan, et se saattaa vaikeuttaa sitä.” (Opettaja 4)

”Se on vaikeet niinku mä sanoin et, jos perheet ei lähde mukaan. Et jos vanhemmat on sitä mieltä, et mun lapset ei koskaan tee mitään. Ni on todella vaikeet... on semmosii et koton sanotaa, et opettaja on täysin vääräs ni sit se vaikeuttaa kyl sitä elämää.” (Opettaja 1)

Alle kaksi vuotta opettajina työskennelleiden haastateltavien vastauksissa esiin nousi kokemattomuus kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavana tekijänä.

”Kokemattomuus. Et on paljon sellasii tilanteita mihin ei oo törmännyt. Ku joku asia tulee ekaa kertaa ni tulee sellanen olo et miten nyt lähen tätä selvittää ja mitä nyt voi tehdä ja millon otan yhteyt vanhempii ja millon mun pitää puuttua johonkin. Et sellanen epävarmuus.” (Opettaja 5)

Muita esiin nousseita tekijöitä olivat hyväuskoisuus, herkkyys ja ajan ilmiöiden ymmärtämättömyys.

”Mä olen niin hyvä uskonen. Mä aina uskon ihmisest hyvää. Mua on varmaa aika monee kertaa 6-0 pistetty.” (Opettaja 1)

” Mä olen myöskin herkkä, et mua alkaa joskus itkettää. Ja mul menee ihon alle, jos mä nään et sil lapsel on joku asia tosi huonosti enkä mä voi tehdä sil mitään.” (Opettaja 1)

”Suurin kompastuskivi on se et oon niin vanha. Mun pitäis oikeesti pakottaa itteni pelaamaan pelejä näitten kanssa. Mä yritän kattoo kaikkee et mä ymmärtäisin paremmin mis mennään, mut mä en silti pysty allekirjottamaan et joku ois hyvä juttu.” (Opettaja 1)

6.2 Miten opettajat puuttuvat koulukiusaamiseen?

Toiseksi tutkimuksessa selvitettiin, miten opettajat pyrkivät työssään puuttumaan koulukiusaamiseen. Kaikki haastateltavat pitivät kiusaamiseen puuttumista todella merkityksellisenä ja yhtenä opettajan tärkeimmistä tehtävistä. Koulukiusaamiseen puuttumisella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kaikkia toimenpiteitä, jotka pyrkivät lopettamaan kiusaamisen tai ehkäisemään sen esiintymisen. Vastaukset olivat selkeästi jaettavissa opettajien toimiin ennen kiusaamisen ilmenemistä ja toimiin ilmenemisen jälkeen. Jokaisen haastateltavan vastauksissa nousikin merkittävänä asiana esiin kiusaamisen ennaltaehkäisy, eli opettajan tietoinen toiminta kiusaamistapauksien ilmenemisen ehkäisemiseksi. Aina kiusaamisen ennaltaehkäisy ei kuitenkaan onnistu täydellisesti ja kiusaamistilanteita ilmenee. Jokainen haastateltava oli joutunut puuttumaan kiusaamistilanteisiin. Kiusaamistilanteisiin puuttumisella tarkoitetaan opettajan toimintaa kiusaamisen pysäyttämiseksi, kun se on jo havaittu. Haastateltavat kertoivat vastauksissaan, millä keinoilla he pyrkivät puuttumaan kiusaamistilanteisiin ja siten lopettamaan kiusaamisen.

6.2.1 Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Kaikki haastateltavat kertoivat pyrkivänsä työssään ennaltaehkäisemään kiusaamista. Haastateltavien toimintatavat kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi olivat monelta osin yhteneväiset. Vastauksissa nousi esiin tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamisen sekä varhaisen puuttumisen merkittävänä keinoina ennaltaehkäistä kiusaamista. Haastateltavat kertoivat pyrkivänsä vaikuttamaan luokan ilmapiiriin ennaltaehkäistäkseen kiusaamista. Myös oppilaiden välisiin vuorovaikutussuhteisiin vaikuttaminen esiintyi vastauksissa. Haastateltavat toivat esiin myös kiusaamisilmiön esiin nostaminen ja KiVa Koulu -materiaalit keinoina ennaltaehkäistä kiusaamista.

Haastateltavat kertoivat tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamisen yhtenä merkittävänä keinona kiusaamisen ennaltaehkäisemisessä. Tämä koettiin osaksi opettajan normaalia kasvatustehtävää. Haastateltavat kokivat tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamisen vaikuttavan muun muassa oppilaiden kykyyn huomioida ja kohdata toiset oppilaat, ilmaista ja osoittaa omia tunteitaan sekä hyväksyä erilaisuutta. Haastateltavat nostivat vastauksissaan esiin esimerkiksi erilaisuuden hyväksymisen ja toisten arvostamisen opettamisen.

”Pyrin, just ennakoimalla. Esim. jos meil tulee uus oppilas, ni etukäteen yhdes luokan kans jutellaan siitä, et miltä itsestä tuntuis jos menis uuteen paikkaan. Et miten vois kohdata sen uuden oppilaan. Läpikäymäl sellasii empatia taitoi. Et milt itest tuntuis seistä yksin välitunnil tai ruokalas tietämät et kenen viereen voi mennä.” (Opettaja 2)

”Than sellast perus kasvattamista, mikä kuuluu tähän ammattiin. Iän myötä rupee huomaamaan ne jutut, mistä voi tulla kiusaamista. Et valitettavasti, jos joku on erilainen johonkin suuntaan, ni se on riskitekijä sen suhteen. Ni keskittyy puuttumisessa siihen... Keskustelemalla ja tuomalla esiin niitä pointteja et jokanen on yksilö ja jokaisella on oikeus olla omanlaisensa. Et heil tulis perus arvot selviks.” (Opettaja 4)

Varhainen puuttuminen korostui haastateltavien vastauksissa kiusaamista ennaltaehkäisevänä keinona. Varhaisella puuttumisella haastateltavat tarkoittivat opettajan roolia valvoa luokan sääntöjen toteutumista ja puuttua pieniinkin toiseen oppilaaseen kohdistuviin negatiivisiin tekoihin tai reaktioihin. Esimerkiksi toisen oppilaan töniminen, pilkkaaminen tai väärille vastauksille nauraminen. Myös oppilaiden välisten ristiriitatilanteiden ja konfliktien ratkaiseminen koettiin varhaiseksi puuttumiseksi. Haastateltavat kokivat, että kun tilanteisiin puuttuu nopeasti, ne eivät pääse kärjistymään, eivätkä jatkumaan. Ilman opettajan tilanteeseen puuttumista tapaukset saattaisivat lopulta muuttua kiusaamiseksi.

”Puuttumalla tilanteisiin välittömästi. Esim. jos tulee sellanen olo et täytyy jutella, miten otetaan muut huomioon, liittyen vaiks ryhmätöihin. Ja aina, jos joku sellanen aihe nousee esiin ni siit keskustellaan. Sit alusta saakka oon kertonu selkeet säännöt miten toimitaan ja valvon et niit myös noudatetaan.” (Opettaja 6)

Osa haastateltavista kertoi vastauksissaan ennaltaehkäisevänsä kiusaamista vaikuttamalla luokan ilmapiiriin. He kokivat luokassa vallitsevan positiivisen ja avoimen ilmapiirin ehkäisevän kiusaamista ja pyrkivät työssään sitä kohti. Luokan yleiseen ilmapiiriin he pyrkivät vaikuttamaan omalla toiminnallaan ja esimerkillään sekä pyrkien ryhmäyttämään luokkaa ja kohottamaan luokkahenkeä muun muassa erilaisilla leikeillä ja peleillä.

”Sellanen, et sä luot sellasen ilmapiirin mikä on mahdollisimman avoin. Sellanen, et kaikki saa sanoa mitä mieltä on ja oppilaat pystyy keskustelemaan myös sen opettajan kanssa. Näytät vaiks konkreettisesti sen et opettaja voi mokata, ni oppilaskin voi mokata.” (Opettaja 7)

Vastauksissa nousi esiin oppilaiden välisiin vuorovaikutussuhteisiin vaikuttaminen. Haastateltavat pyrkivät luomaan esimerkiksi kaverisuhteita oppilailleen järjestämällä heidät tarkoitukseen sopiville istumapaikoille luokassa tai ryhmätehtävissä sopiviin ryhmiin. Haastateltavat kokivat, että päättäessään oppilaiden ryhmät tai paikat, heidän keskinäiset vuorovaikutussuhteet eivät nouse esiin yhtä selkeästi.

”Jaan ryhmiä, hyvin harvoin annan oppilaiden valita ite ryhmiä tai pareja. Aika usein arvotaan tai mä sanon. Ettei käy niin et joku kokee olevansa se hyljeksitty. Tykkään et ruokalas on vakkari paikat. Ettei tuu sellasii tilanteit, et joku kokee aina olevansa se, jonka viereen ei tulla. Et ne on sellasii, mitä mä ite pyrin tekemään.” (Opettaja 2)

Eräs haastateltavista kertoi ennaltaehkäisevänsä kiusaamista tuomalla aihetta esiin oppilailleen. Kiusaamisesta keskustellaan ilmiönä yleisesti ja oppilaille kerrotaan muun muassa miksi sitä ilmenee, mitä se on ja miten toimia, jos huomaa sitä tai joutuu itse kiusatuksi. Yksi haastateltavista kertoi hyödyntävänsä KiVa Koulu -materiaaleja kiusaamisen ennaltaehkäisyssä.

6.2.2 Kiusaamistilanteisiin puuttuminen

Jokainen haastateltavista painotti opettajan vastuuta ja velvollisuutta aina puuttua havaittuun kiusaamistapaukseen. Kaikki haastatellut kokivat onnistuneensa kiusaamistilanteisiin puuttumisessa ja uskoivat kiusaamisen loppuneen puuttumisen myötä. Kaikkien haastateltavien vastauksissa nousi esiin keskustelu tai puhuttelu ensimmäisenä toimenpiteenä kiusaamistilanteen havaitsemisen jälkeen. Kaksi haastateltavista erotti termit toisistaan, kun vastauksista ilmeni heidän käyttäneen molempia keinoja kiusaamistilanteeseen puuttuessa. Yksi haastateltavista käytti ainoastaan puhuttelu -termiä ja loput ainoastaan keskustelu -termiä. Puhuttelu -termistä kuulijalle tulee mielikuva kasvatuskeskustelusta, jossa oppilasta, tässä tapauksessa kiusaajaa, moititaan väärin toimimisesta. Keskustelu -

termistä puolestaan syntyy mielikuva vastavuoroisesta vuorovaikutustilanteesta. Haastateltavista viisi tarkensi vastauksissaan keskustelewansa jokaisen osapuolen kanssa henkilökohtaisesti ennen mahdollista yhteistä keskustelua. Osa haastateltavista painotti, että oli saavuttanut parhaat tulokset kiusaamistilanteeseen puuttumisessa, kun kiusaajaa ei tuomittu, vaikka tämän teko tuomittiin.

”Tärkeint ois, et pystyy puuttumaan siihen heti ja ois aikaa olla erikseen jokasen osapuolen kans. Sit tavallaan kiusaajallekin pystyy välittämään sen et ei tuomitse, ni sillon pääsee eteenpäin.” (Opettaja 1)

Kuten edellinen lainaus osoittaa, moni haastateltavista painotti vastauksissaan myös nopeaa puuttumista. Nopealla puuttumisella haastateltavat pyrkivät osoittamaan suhtautuvansa tilanteeseen vakavasti.

”Se on yleensä hyvä hoitaa sinä päivänä, kun sitä havaitaan. Tai mielellään viimeistään seuraavana päivänä tai sitä seuraavana. Sillonki se rupee kahden päivän pääst olemaan vähän vanha juttu.” (Opettaja 2)

Haastateltavat nostivat esiin yhteistyön huoltajien kanssa kiusaamistilanteisiin puuttumisessa. Moni haastateltavista koki kiusaamisen niin vakavaksi asiaksi, että hänellä oli velvollisuus informoida huoltajia asiasta. Haastateltavat kokivat pääsääntöisesti yhteistyön huoltajien kanssa helpottavan kiusaamistilanteen lopettamista. Lähtökohtaisesti huoltajiin oltiin yhteydessä Wilma-viesteillä tai soittamalla, mutta tarvittaessa heidät pyydettiin koululle tapaamiseen, mikäli kiusaamista ei saatu loppumaan tai tapaus oli erityisen vakava.

”Heti samantien. Mun mielest se ylittää sen kynnyksen, mitä ei setvitä vaan koulussa. Jonkun nyrkkkitappelun voi vielä selvitellä tai sen et joku haukkuu toista homoksi. Se voi olla viel mun ja oppilaan välinen asia, mut jos se on jatkuvaa ja ylittää mun mielest kiusaamisen kynnyksen, ni kyl mä sit oon yhteydes kotiinkin.” (Opettaja 4)

Haastateltavat kertoivat puuttuvansa kiusaamistilanteeseen myös seurannalla. Näin haastateltavat pyrkivät varmistamaan, että kiusaaminen todella on loppunut. Yksi haastateltavista kertoi tekevänsä yhdessä kiusaamistapauksen osapuolten kanssa sopimuksen, jonka toteutumista seurataan. Muut haastateltavista kertoivat seuraavansa kiusaamistapausta keskustelemalla osapuolten kanssa. Osa haastateltavista toi esiin, että seuraa kiusaamistilanteen mahdollista jatkumista lopulta keskustelemalla enää ainoastaan kiusatun kanssa.

”Me ollaan tehty sopimuksii, sit ollaa katottu perään viikon kahen välein et onks sopimukset toteutunu ja jollei oo ni, mitä sit taas tehään toisin, mitä korjataan.”
(Opettaja 1)

Muita haastateltavien kiusaamistilanteisiin puuttumisessa käyttämiä toimintatapoja olivat opettajan auktoriteettiaseman hyödyntäminen, tiukka puuttuminen, KiVa Koulun toimintamalli, koulun muun henkilökunnan kanssa tehty yhteistyö ja kiusatun tukeminen.

7 POHDINTA

Kiusaaminen on herättänyt viime vuosien aikana laajaa julkistakin keskustelua ja on yhä edelleen ajankohtainen aihe. Suomessa koulukiusaamista on tutkittu jo pitkään ja tutkimuksen määrä sekä sen julkinen esiin nostaminen ovat lisääntyneet erityisesti vuonna 2012 lanseeratun Turun Yliopiston ja Suomen valtion KiVa Koulu eli Kiusaamisen Vastainen Koulu -ohjelman myötä (KiVa Koulu 2019). Koulukiusaaminen ilmiönä on tiedostettu ja aihetta käsitellään jokaisessa suomalaisessa koulussa. Jokaisella koululla tulee olla kiusaamisen vastainen toimintamalli. (Perusopetuslaki 1998/628, 29§.) Kiusaamista kuitenkin yhä esiintyy (Kouluterveyskysely 2017). Tässä tutkimuksessa koulukiusaamista ei lähestytty kiusaamisen vastaisten toimintamallien kautta, vaan näkökulmana oli kiusaaminen opettajien kokemana ilmiönä. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, mitkä tekijät tukevat kiusaamiseen puuttumista opettajien kokemana. Lisäksi tarkasteltiin, miten opettajat puuttuvat koulukiusaamiseen. Tämä toi koulukiusaamista lähimpää tarkastelevien ja työkseen siihen puuttumaan pyrkivien aikuisten kokemukset ja toimintatavat ilmiöön liittyen esiin. Jokainen haastateltavista oli suomalaisen luokanopettajakoulutuksen käynyt kasvatustieteen maisteri, joten voidaan puhua alan asiantuntijoista.

Opettajien vastuu kiusaamiseen puuttumisessa on suuri. Tutkimuksen tarkoitus oli nostaa esiin tätä vastuuta kantavien ihmisten kokemuksia kiusaamiseen yhteydessä olevista tekijöistä. Lisäksi haluttiin tuoda esiin opettajien tehokkaiksi kokemia toimia kiusaamiseen puuttumiseksi. Suomessa opettaja on korkeasti koulutettu ja vastaa hyvin itsenäisesti omista toimistaan sekä työskentelytavoistaan luokassa. Niinpä toimintatavat myös kiusaamisen suhteen saattavat vaihdella opettajakohtaisesti todella paljon. Tutkimuksen tulokset toivottavasti herättävät opettajia pohtimaan myös omia toimintatapojaan kiusaamiseen liittyen. Tutkimuksen tarkoitus oli tuoda opettajien käytännön näkökulma kiusaamiseen liittyen esiin.

7.1 Koulukiusaamiseen puuttumiseen yhteydessä olevat tekijät

Tämä tutkimus osoittaa, että opettajat kokevat lukuisten eri tekijöiden sekä tukevan kiusaamiseen puuttumista että asettavan sille haasteita. Moni haastateltavista nosti esiin samoja tekijöitä. Esimerkiksi kiusaamiseen puuttumista tukevista tekijöistä haastatteluissa

mainittiin oppilaantuntemus ja opettajan auktoriteettiasema. Kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavaksi tekijäksi opettajat puolestaan kokivat kiusaamisen havaitsemisen. Kiusatuksi tulemiseen usein liittyikin syyllisyyttä ja häpeää, lisäksi kiusattu voi kokea kertomisen vain pahentavan tilannetta (Hamarus 2012, 27–29). Ehkä juuri edellä mainitut tekijät vaikuttavat siihen, ettei asiasta välttämättä kerrota opettajalle.

Kiusaaminen ei aina tule opettajien tietoisuuteen eikä sitä pystytä aina tunnistamaan (Herikama 2012, 13–16; Salmivalli 2010, 12–16). Kiusaamisesta ei haluta puhua opettajalle useista syistä. Häpeän ja syyllisyyden lisäksi tilanteeseen voi liittyä pelko ja huoli. Pelko siitä, että kiusaaminen pahenee kertomisen myötä tai huoli siitä, että aiheuttaa esimerkiksi omille huoltajille murhetta (Hamarus 2012, 27–29). Olivat syyt mitä tahansa jokainen haastateltavista koki, ettei ole tietoinen kaikesta oppilaidensa kokemasta kiusaamisesta. Haastatteluissa nousi ilmi, että opettajat kokivat oppilaiden iän vaikuttavan kiusaamisen esiin tuomiseen. Haastateltavat uskoivat pienten oppilaiden tuovan asiat helposti opettajalle ilmi, mutta kokivat viides- ja kuudesluokkalaisten taitavasti pimittävän tietoa opettajalta. Haastateltavat myös kokivat, että usein kiusaamisesta kertoo kiusatun sijaan joku toinen. Tämä osoittaa, että kynnyks kiusaamisesta kertomisesta on suuri. Varsin usein kiusaamiseen liittyy useita henkilöitä, kokonainen luokka voi olla kiusaamisen takana, mikä kohdistuu yhteen oppilaaseen (Salmivalli 2010, 13). Mitä useampi henkilö kiusaamisessa on mukana ja mitä vähemmän kiusatulla on luokassa kavereita, sitä haastavampaa asian esiin tuominen saattaa olla.

Mahdollisesti juuri kiusaamisen havaitsemisen vaikeuden vuoksi kiusaamiseen puuttumista tukevin tekijöinä haastateltavat nostivat esiin oppilaantuntemuksen ja opettajan auktoriteettiaseman. Oppilaantuntemuksen myötä opettaja pystyy havaitsemaan muutoksia oppilaissaan tai luokan ilmapiirissä, vaikka hänelle ei asiasta kerrotaisi. Oppilaantuntemus todennäköisesti myös lisää oppilaan luottamusta opettajaa kohtaan ja arka kiusaamisaihe on näin helpompi tuoda opettajan tietoisuuteen. Opettajan auktoriteettiasema puolestaan kuvastaa opettajan roolia luokan johtajana. Haastateltavien kokemana auktoriteettiasema helpottaa kiusaamisen ilmi tuloa sekä siihen puuttumista. Hyvän auktoriteettiaseman omaavalle opettajalle kiusaamisesta kerrotaan helpommin, koska oppilas uskoo opettajan pystyvän vaikuttamaan kiusaamisen loppumiseen. Haastateltavat kokivat, että auktoriteettiaseman avulla kiusaamiseen puuttuminen onnistui helpommin, koska esimerkiksi puhuttelulla ja opettajan sanalla oli painoarvoa. Auktoriteettiasemassa oleva

opettaja pystyy todennäköisesti vaikuttamaan oppilaiden ajatuksiin ja toimintaan osoittamalla, ettei hyväksy kiusaamista. Opettaja nostetaan auktoriteettiasemaan myös lain toimesta. Koulukiusaamiseen puuttuminen on opettajan lakisääteinen velvollisuus (Perusopetuslaki 1998/628, 29§).

Haastateltavat kokivat KiVa Koulu -ohjelman kiusaamiseen puuttumista tukevana tekijänä. Myös aiempi tutkimus (ks. esim. Sainio 2014) osoittaa, että suhtautuminen hankkeeseen on positiivista. Jokaisen haastateltavan koulut olivat tällä hetkellä KiVa Koulu -ohjelmassa mukana, tai ne olivat aiemmin olleet, mutta nykyisin eivät virallisesti enää kuuluneet hankkeeseen. Haastateltavat korostivat KiVa Koulu -ohjelman merkitystä kiusaamisilmiön esiin nostamisessa. Kiusaamisen olemassaolo tiedostetaan ja koululle tarjotaan välineitä siihen puuttumiseen. Kiusaamisen esiin nostaminen ja siitä puhuminen oppilaille helpottaa kiusaamisesta kertomista opettajalle haastateltavien mukaan. Kun kiusaaminen on koulussa sekä opettajien että oppilaiden yleisesti tiedostama ilmiö, on asia helpompi tuoda ilmi. Kaikki yli kymmenen vuoden työuran omaavat haastateltavat olivat jossain uransa vaiheessa kuuluneet KiVa -tiimiin. KiVa -tiimi on koulun opettajista koottu pieni ryhmä, joka vastaa kiusaamistilanteiden selvittelystä KiVa Koulu -ohjelman toimintatapojen mukaisesti (Salmivalli 2010). Kuitenkin vain yksi haastateltavista oli uransa aikana lähettänyt kiusaamistapauksen KiVa -tiimin käsiteltäväksi. Myös aikaisempi tutkimus osoittaa, että KiVa Koulu -ohjelman käyttö saattoi jäädä vähäiseksi joutuessa koulutason koordinaation puutteesta (Sainio 2014). Ensisijaisesti haastateltavat pyrkivät itse ratkomaan kiusaamistilanteet. Mikäli tämä ei onnistunut tai kiusaamistilanteeseen kuului oppilaita usealta eri luokalta, opettajat turvautuivat KiVa -tiimin apuun.

Kiusaamiseen puuttumista helpottavana tekijänä haastateltavien vastauksista nousi esiin myös opettajan johdonmukainen toiminta. Haastateltavat kokivat, että opettajan johdonmukainen työskentely helpotti kiusaamistilanteissa toimimista ja ennaltaehkäisi kiusaamistapauksia. Johdonmukaisella toiminnalla haastateltavat tarkoittivat esimerkiksi selkeiden sääntöjen luomista luokkaan ja niiden toteutumisen valvomista. Opettajan johdonmukaisesti valvoi sääntöjen toteutumista ja puuttui mahdollisiin sääntörikkeisiin, kuten toisen oppilaan kaltoinkohteluun, oppilaiden välisiin konflikteihin tai kiusaamiseen. Opettajan johdonmukainen toiminta sääntörikkeisiin puuttumisessa vähensi niiden ilmenemistä tulevaisuudessa haastateltavien kokemana.

Muina kiusaamiseen puuttumista helpottavina tekijöinä haastatteluissa nousi esiin oikeudenmukaisuus, välittäminen ja kiusaamiseen puuttumista tärkeänä pitäminen. Oikeudenmukaisuudessa ja välittämisessä korostuu opettajan ja oppilaiden välinen vuorovaikutus. Sen koettiin lisäävän oppilaiden luottamusta opettajaa kohtaan, mikä puolestaan helpotti esimerkiksi kiusaamisesta kertomista. Opettajan oikeudenmukainen toiminta koettiin piirteeksi, jota oppilaat arvostavat. Kiusaamisen puuttumista tärkeänä pitäminen koettiin puolestaan opettajalle tärkeäksi henkilökohtaiseksi piirteeksi. Haastateltava koki, että mikäli opettaja aidosti pitää kiusaamiseen puuttumista tärkeänä, välittyy se myös oppilaille ja opettaja itse puuttuu tilanteisiin vakavasti sekä pyrkii myös havaitsemaan kiusaamista.

Kiusaamisen havaitsemisen lisäksi vastauksissa nousi esiin kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavina tekijöinä hyväuskoisuus, herkkyys ja ajan ilmiöiden ymmärtämättömyys. Nämä koetut tekijät olivat kaikki opettajan henkilökohtaisia ominaisuuksia. Opettajan hyväuskoisuus voi kääntyä kiusaamiseen puuttumiseen haasteita asettavaksi tekijäksi, koska selvittely tilanteessa häntä saatetaan johtaa harhaan. Herkkyyden koettiin vaikeuttavan tilanteiden selvittelyä, koska opettaja saattoi alkaa itkemään tilanteessa ja ottaa asiat todella henkilökohtaisesti. Ajan ilmiöiden ymmärtämättömyyteen haastateltava koki vaikuttavan oman ikänsä. Sen myötä hän ei enää ymmärtänyt ajan ilmiötä yhtä hyvin kuin ennen, vaikka oli pyrkinyt niihin tutustumaan. Tämä vaikuttaa opettajan ja oppilaan väliseen vuorovaikutussuhteeseen.

Haastateltavien vastauksista löytyi tekijöitä, jotka koettiin sekä kiusaamiseen puuttumista tukevinä että kiusaamisen puuttumiselle haasteita asettavina. Kaikki haastateltavat nostivat vastauksissaan esiin työyhteisön, mutta se koettiin eri tavoin. Osa haastateltavista koki työyhteisön tukevan kiusaamiseen puuttumista. Koulun yhteiset pelisäännöt, joita kaikki noudattivat, selkeyttivät kiusaamiseen puuttumista ja auttoivat myös oppilaita ymmärtämään kiusaamisen ja tiedostamaan sen seuraukset. Haastateltavat korostivat myös moniammatillista yhteistyötä, hyvää ilmapiiriä sekä avun pyytämisen helppoutta osana työyhteisöä kiusaamisen estämistä tukevana tekijänä. Työyhteisö nousi esiin kuitenkin myös kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavana tekijänä. Edellä mainitut työyhteisön ominaisuudet eivät toteutuneet, vaan koulun yleisessä ilmapiirissä vallitsi välinpitämättömyys kiusaamista kohtaan. Tällöin opettajan oli vaikea puuttua muiden kuin oman luokkalaistensa väliseen kiusaamiseen. Esimerkiksi välitunneilla oppilaat eivät ottaneet toisten opettajien puuttumista vakavasti ja myös muut opettajat suhtautuivat välitunnilla

tapahtuneisiin konflikteihin tai kiusaamiseen vähätellen. Haastateltavat kokivat työyhteisön merkittäväksi osaksi koulukiusaamisen estämistä, niin hyvässä kuin pahassa.

Haastateltavat kokivat myös yhteistyön huoltajien kanssa eri tavoin. Osa haastateltavista koki hyvän yhteistyön opettajan ja huoltajien välillä kiusaamisen estämistä tukevana tekijänä. Se mahdollisti kiusaamistilanteiden tehokkaamman käsittelyn, kun mukaan otettiin myös osapuolten huoltajat tai heitä tiedotettiin aiheesta. Hyvän yhteistyön ansiosta haastateltavat kokivat, että huoltajat myös toivat kiusaamistapaukset helpommin opettajan tietoisuuteen. Osa haastateltavista puolestaan koki yhteistyön huoltajien kanssa kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavaksi tekijäksi. Tällöin työskentely huoltajien kanssa oli haastavaa ja opettajat kokivat joutuvansa varomaan yhteistyötä huoltajien kanssa kiusaamistapauksiin liittyen. Opettajat kertoivat käyttävänsä paljon aikaa muotoillessaan yhteydenottoa huoltajiin ja silti reaktiot saattoivat olla haastavia. Haastateltavat kokivat, että huoltajat saattoivat kokea tullessa hyökätyksi tai tilanne saattoi järkyttää heitä. Haastateltavat kertoivat, että huoltajien reaktiot saattoivat vaikuttaa myös heidän työskentelyynsä tapaukseen liittyen. Koko tilannetta saattoi joutua käsittelemään varovaisemmin. Eräs haastateltavista nosti esiin myös huoltajien ja oppilaiden välisen negatiivisen vuorovaikutuksen. Haastateltava koki huoltajien vaikuttavan vahvasti oppilaiden ajatuksiin ja siten vaikeuttavan opettajan työtä, jos huoltajat esimerkiksi sanovat oppilaille, että opettaja on väärässä tapaukseen liittyen.

Lähes jokainen haastateltava nosti vastauksissaan esiin kokemuksen. Alle kaksi vuotta opettajana työskennelleet haastateltavat kertoivat kokemattomuuden kiusaamiseen puuttumiselle haasteita asettavaksi tekijäksi, kun taas yli kymmenen vuotta opettajana työskennelleet haastateltavat nostivat kokemuksen kiusaamiseen puuttumista tukevaksi tekijäksi. Kokemuksen kiusaamista tukevaksi tekijäksi kertoneet haastateltavat korostivat erityisesti ihmisenlukutaidon kehittymistä, jonka myötä kiusaaminen havaitseminen helpotui ja vuorovaikutus kiusaamistilanteiden osapuolten kanssa onnistui paremmin. Haastateltavien mukaan jokaisesta kiusaamistapauksesta oppii uutta. Kokeneet haastateltavat korostivat myös elämäkokemuksen merkitystä. Esimerkiksi omat lapset olivat avartaneet haastateltavien näkökulmia. Vaikka jokainen kiusaamistilanne on ainutlaatuinen, muodostuu opettajan omille toimintatavoille osittain tietyt rutiinit, joita käytetään erilaisissa kiusaamistilanteissa. Kokemuksen myötä opettajat osaavat myös valita käyttämänsä

toimintatavat paremmin. Kokemattomat opettajat korostivat juuri omien toimintatapojensa epävarmuutta. Kun jokin uusi tilanne tuli ensimmäistä kertaa eteen, kokivat haastateltavat epävarmuutta.

7.2 Opettajien käyttämät keinot koulukiusaamisen estämiseksi

Tässä tutkimuksessa tutkittiin myös, millä keinoilla opettajat pyrkivät puuttumaan koulukiusaamiseen. Haastateltavien esiin tuomat keinot voitiin jakaa kahteen ryhmään: kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja kiusaamistilanteisiin puuttuessa käytettyihin keinoihin.

Kaikki haastateltavat pyrkivät työssään ennaltaehkäisemään kiusaamista ja heidän käyttämänsä keinot olivat monilta osin yhteneväiset. Haastateltavat kertoivat tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamisen sekä varhaisen puuttumisen merkittävinä toimintatapoina ennaltaehkäistä kiusaamista. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettaminen koettiin osaksi opettajan normaalia kasvatustehtävää. Siten opetettiin kykyä huomioida muut ja kohdata heidät tasavertaisina ihmisinä, ilmaista ja osoittaa omia tunteitaan sekä hyväksyä erilaisuutta. Haastateltavat kokivat tämän ennaltaehkäisevän kiusaamista. Opettamalla empatiataitoja ja käymällä läpi kohtaamisen tilanteita, oppilaat oppivat toimimaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja siten kiusaamista ei ilmene yhtä helposti. Moni opettaja koki erilaisuuden altistavan kiusaamiselle. Niinpä he pyrkivät luokassaan tuomaan erilaisuutta esiin voimavarana ja opettamaan, miten toimia erilaisten ihmisten kanssa.

Myös varhainen puuttuminen nousi esiin haastateltavien käyttämänä keinona kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi. Varhainen kiusaamiseen puuttuminen on tehokkainta ja helpointa (Hamarus 2012, 23–24). Varhaisella puuttumisella haastateltavat tarkoittivat esimerkiksi luokan sääntöjen valvomista ja nopeaa puuttumista oppilaiden välisiin konflikteihin. Haastateltavat kokivat, että varhainen puuttuminen esti tilanteiden kärjistymisen mahdolliseksi kiusaamiseksi ja oli siten kiusaamista ennaltaehkäisevä keino.

Osa haastateltavista kertoi ennaltaehkäisevänsä kiusaamista pyrkimällä luomaan luokan positiivisen ja avoimen ilmapiirin. Tähän he pyrkivät omalla esimerkillään sekä ryhmäyttämällä luokkaa ja luomalla luokkahenkeä erilaisilla leikeillä ja peleillä. Haastateltavat pyrkivät ennaltaehkäisemään kiusaamista vaikuttamalla suoraan oppilaiden välisiin vuorovaikutussuhteisiin esimerkiksi paikkojen tai ryhmien valinnan kautta. Tämän avulla

haastateltavat pyrkivät luomaan oppilailleen muun muassa kaverisuhteita. Tämän koettiin myös ehkäisevän ulkopuoliseksi jäämisen kokemuksia, kun oppilaiden sijaan opettaja tai arpa määrää paikat. Koulukiusaaminen voi olla ryhmän ulkopuolelle jättämistä (Salmivalli 2010, 14).

Lisäksi haastateltavien käyttäminä keinoina kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi esiin nousi kiusaamisilmiön esiin tuominen oppilaille ja KiVa Koulu -materiaalit. Koettiin, että kiusaaminen vähentyy, mikäli oppilaat tiedostavat kiusaamisilmiön olemassaolon ja mitä sillä tarkoitetaan. Tämän myötä myös kiusaamisesta kertominen opettajalle lisääntyisi. Yksi haastateltava kertoi käyttävänsä KiVa Koulu -materiaaleja kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi.

Kiusaamistilanteisiin puuttumisessa jokainen haastateltavista korosti opettajan vastuuta ja velvollisuutta puuttua havaittuun kiusaamistapaukseen. Koulukiusaamiseen puuttuminen on myös opettajan lakisääteinen velvollisuus (Perusopetuslaki 1998/628, 29§). Haastateltavat kokivat onnistuneensa lopettamaan kiusaamistilanteet niiden tultua ilmi. Heidän käyttämät keinot kiusaamiseen puuttumisessa olivat hyvin yhteneväiset keskenään. Jokainen haastateltavista kertoi ensimmäiseksi toimintatavakseen keskustelun tai puhuttelun. Useimmiten haastateltavat ratkoivat kiusaamistilanteet juuri opettajajohtoisella keskustelulla tai puhuttelulla, jossa jokaisen osapuolen kanssa keskusteltiin ensin erikseen ja lopuksi ryhmässä (vertaa Pikas 1990). Haastateltavat kokivat, että usein jo tällä tavalla kiusaamistilanne oli saatu loppumaan. Jokainen haastateltavista painotti myös, että kiusaamistilanteen loppuminen oli vain heidän kokemuksensa asiasta eivätkä he voi tietää kaikkea oppilaidensa kokemasta kiusaamisesta. Osa haastateltavista kertoi puuttuvansa kiusaamistilanteisiin seurannalla. Näin he pyrkivät varmistamaan kiusaamisen loppumisen. Seuranta tapahtui haastattelemalla osallisia tietyn ajan välein kiusaamiseen puuttumisen jälkeen. Myös moni kiusaamiseen puuttumiseen tähtäävä toimintamalli painottaa seurannan merkitystä (ks. Gellin 2011; Salmivalli 2010).

Haastateltavat pyrkivät puuttumaan kiusaamistilanteisiin mahdollisimman nopeasti. Näin he osoittivat suhtautuvansa tilanteeseen vakavasti ja haluavansa lopettaa kiusaamisen. Lisäksi opettajat kokivat, että oppilaiden oli helpointa käsitellä asiaa heti kun se oli tullut ilmi ja oli siten tuoreena mielessä. Tilanteesta sai myös aidon kuvan parhaiten näin.

Osa haastateltavista kertoi olevansa yhteydessä huoltajiin kiusaamisen lopettamiseksi. Haastateltavat kokivat sen myös opettajan velvollisuudeksi, mutta huoltajien kanssa tehtävä yhteistyö koettiin lisäksi tehokkaaksi keinoksi kiusaamistilanteeseen lopettamiseksi.

Muita haastateltavien kiusaamistilanteisiin puuttumisessa käyttämiä toimintatapoja olivat opettajan auktoriteettiaseman hyödyntäminen, tiukka puuttuminen, KiVa Koulun toimintamalli, koulun muun henkilökunnan kanssa tehty yhteistyö ja kiusatun tukeminen. Opettajan auktoriteettiaseman hyödyntäminen ja tiukka puuttuminen olivat keinoina käytössä erityisesti keskustelun ja puhuttelun yhteydessä. Eräs haastateltavista kertoi hyödyntäneensä KiVa -tiimiä ja KiVa Koulu -ohjelman tarjoamaa ratkaisumallia kiusaamistilanteiden selvittämiseksi. Kiusaamistilanteeseen puuttumisen keinoksi nostettiin myös koulun muun henkilökunnan kanssa tehty yhteistyö, kuten rehtorin avun pyytäminen. Eräs haastateltavista kertoi pyrkivänsä tukemaan kiusattua kiusaamistapauksen tultua ilmi.

7.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tämä tutkimus oli laadullinen, eikä sen tulokset siten ole yleistettävissä. Tutkimus keskittyi kiusaamisilmiön syvempään ymmärtämiseen ja tuomaan esiin opettajien kokemuksia aiheeseen liittyen. Tutkimukseen valikoitiin tutkittavat opettajat mahdollisimman monipuolisista lähtökohdista. Puolella tutkittavista työkokemusta opettajan ammatista oli yli kymmenen vuotta ja puolella alle kaksi vuotta. Puolet tutkittavista oli miehiä ja puolet naisia. Osa tutkittavista työskenteli yhtenäiskoulussa, osa alakoulussa. Osa tutkittavista työskenteli kaupungissa, osa kunnassa. Näin pyrittiin varmistamaan mahdollisimman eri tilanteissa ja vaiheissa työskentelevien opettajien näkökulman saaminen tutkimukseen ja siten kasvattaa sen luotettavuutta.

Tutkimushaastattelu esiteltiin kahdella opettajalla, minkä pohjalta tehtiin tarvittavat muutokset haastattelurunkoon. Näin pyrittiin varmistamaan, että haastattelut vastaisivat asetettuihin tutkimuskysymyksiin mahdollisimman hyvin ja monipuolisesti. Tutkimushaastatteluissa luotettiin tutkittavien asiantuntemukseen ja haastattelumetodi oli puolistrukturoitu haastattelu. Näin pyrittiin varmistamaan, että tutkittava pystyi tuomaan haalamansa asiat haastattelussa esiin. Tämän myötä tutkimukseen ja tutkijalle syntyi mahdollisesti uusia näkökulmia ja haastateltavan esiin tuomiin asioihin pystyttiin tarttumaan

välittömästi. Puolistrukturoitu haastattelu valittiin metodiksi myös, koska tutkimus pohjautuu luottamukseen opettajien asiantuntemusta kohtaan, jota haastattelumetodi korosti. Toki on mahdollista, että tutkittavat eivät puhuneet todenmukaisesti, vaan saattoivat haastattelutilanteen tuoman paineen vuoksi pyrkiä vastaamaan ”oikein”. Tästä syystä haastattelija toi haastattelun aluksi esiin, että tutkimus on täysin luottamuksellinen eikä oikeita tai vääriä vastauksia ole. Haastattelija pyrki ennen haastattelua keskustelemaan haastateltavan kanssa aiheeseen liittymättömistä asioista ilmapiirin vapauttamiseksi ja luottamuksen herättämiseksi.

Tässä tutkimuksessa noudatettiin yleisiä tutkimuseettisiä toimia. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) mukaisesti tutkimuksen teossa noudatettiin hyvän tieteellisen käytännön periaatteita kuten rehellisyyttä, tarkkuutta ja huolellisuutta tutkimuksen tekemisessä (TENK 2019). Tutkimusaineisto kerättiin täysi-ikäisiltä tutkittavilta, joihin oltiin henkilökohtaisesti yhteydessä. Jokainen tutkittava osallistui tutkimukseen vapaaehtoisesti. Ennen tutkimukseen osallistumista heille kerrottiin tutkimuksen tarkoitus ja tekijä. Lisäksi painotettiin aineiston luottamuksellista käsittelyä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin tutkimuksen luotettavuuden parantamiseksi. Nauhoitetut haastattelut poistettiin heti litteroinnin jälkeen. Ulkopuolisilla ei ollut missään vaiheessa pääsyä aineistoon. Tulosten raportoinnissa tutkittaville annettiin koodit, eikä heidän nimeä, työpaikkaa tai paikkakuntaa mainittu missään vaiheessa.

7.4 Tulosten hyödyntämismahdollisuuksia ja jatkotutkimusehdotuksia

Koulukiusaaminen on tärkeä ja ajankohtainen aihe. Tutkimuksella halutaan tuoda keskusteluun opettajien näkemykset ja kokemukset koulukiusaamiseen puuttumiseen liittyvistä tekijöistä. Toivottavasti niitä hyödyntäisi jatkossa myös suomalaiset opettajankoulutuslaitokset ja ilmiöstä tehtävä laajempi tutkimus. Koulukiusaaminen on jatkuva ongelma, johon opettajien tulee puuttua mahdollisimman tehokkaasti. Opettaja voikin löytää työskentelynsä uusia keinoja aihetta käsittelevistä tutkimuksista. Varsinkin opettajien käytännössä toteuttamat puuttumisen keinot opettajien on helppo siirtää omaan työskentelynsä.

Tämän tutkimuksen tutkittavat opettajat korostivat koulukiusaamiseen puuttumisen merkitystä ja sen haasteita. Tulevaisuudessa mielenkiintoista olisi tutkia kvantitatiivisesti

opettajien asenteista koulukiusaamiseen puuttumiseen liittyen. Kokevatko kaikki suomalaiset opettajat koulukiusaamiseen puuttumisen tärkeäksi tehtäväkseen? Erityisen haasteellista koulukiusaamiseen puuttumisessa on, tässäkin tutkimuksessa ilmi noussut, kiusaamisen havaitseminen. Mikäli kiusaamista ei havaita, siihen ei voida puuttua. Tulevaisuudessa tästä aiheesta olisi tärkeää tehdä tutkimusta, jonka avulla asiaan löydettäisiin mahdollisesti uusia keinoja tai aihe vähintäänkin nostettaisiin esille.

LÄHTEET

Adair, V. A., Dixon, R. S., Moore, D. W., & Sutherland, C. M. 2000. Ask your mother not to make yummy sandwiches: Bullying in New Zealand secondary schools. *New Zealand Journal of Educational Studies*, 35(2), 207–221.

Eskola, J. 2007. 6–8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa L. Viinamäki & E. Saari (toim.) *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Tammi, 32–46.

Gellin, M. 2011. *Sovittelu koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hamarus, P. 2012. *Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Herkama, S. 2012. *Koulukiusaaminen: loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus Helsinki University Press.

Honkanen, E. & Suomala, A. 2009. *Oppilashuollon käsikirja*. Helsinki: Tammi.

Höistad, G. & Korpela, S. 2003. *Irti kiusaamisen kierteestä: Opas kouluille ja kasvattajille*. Helsinki: Kirjapaja.

KiVa Koulu 2019. Tutkimus. <http://www.kivakoulu.fi/tutkimus> (Viitattu 18.5.2020)

Konu, A. 2002. *Oppilaiden hyvinvointi koulussa*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print.

Minkkinen, J. 2015. *Lapsen hyvinvointimalli – Lasten emotionaalinen hyvinvointi ja sosiaaliset suhteet alakoulussa*. Tampere: Tampere University Press.

Paju, P. 2011. *Koulua on käytävä - Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Parkkonen, T.: *Eduskunnassa hiljainen hetki Kuopion vuoksi: ”Käsiä ei läheisen käsi enää kosketa - miksi?”* Iltalehti. 2.10.2019. Luettu 29.12.2019. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/7acf7435-9ac5-4984-82ef-f1fda0bbf4fa>.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628.

Perusopetuslaki 2013/1267. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131267#Pidp446269168>. (Viitattu 15.5.2020).

- Pikas, A. 1990. Irti kouluväkivallasta. Suomentaja: Pilvinen, E. Espoo: Weilin & Göös.
- POPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.
- Rigby, K. 2007. Bullying in schools and what to do about it (Rev. and updated.). Camberwell, Vic.: ACER.
- Rigby, K. 2008. Children and bullying. How parents and educators can reduce bullying at school. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sainio, M. 2014. KiVa Koulu® -ohjelma suomalaisissa peruskouluissa: Miten ohjelmaa toteutetaan tai miksi sitä ei käytetä? Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama selvitys. Haettu 16.2.2020. Saatavilla: <http://www.kivakoulu.fi/assets/files/KiVa-tutkimusraportti.pdf>
- Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamisen vastaisen toimintamallin laatiminen. http://www.edu.fi/download/118310_kiusaamisen_vastainen_toimintamalli.pdf
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C., Kärnä, A. & Poskiparta, E. 2011. Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development* 35 (5), 405–411.
- Salovaara, R. & Honkonen, T. 2011. Rakenna hyvä luokkahenki. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Kouluterveyskysely. https://www.thl.fi/documents/10531/2851931/KTK17_alakoulu_FIN_luonnos6.pdf/627614cc-9786-4a90-a74e-ec7e58788109. (Viitattu 26.10.2019).
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Ylönen, U.: *Torstaina suruliputetaan Kuopion kouluhyökkäyksen johdosta*. Yle Uutiset. 2.10.2019. Luettu 29.10.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11001796>.

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset

Haastateltavan taustatiedot

1. Kuinka kauan olet työskennellyt luokanopettajana?
2. Kuinka kauan nykyisessä koulussa?
3. Kuinka monessa koulussa olet työskennellyt?
4. Mitä luokka-astetta opetat tällä hetkellä?

Kiusaaminen ilmiönä

5. Mitä ajatuksia koulukiusaaminen sinussa herättää?
6. Millaiseen kiusaamiseen olet törmännyt urasi aikana?

Kiusaamiseen puuttumiseen yhteydessä olevat tekijät

7. Koetko kiusaamisen kuormittavan työtäsi? Entä itseäsi?
8. Milloin olet yhteydessä huoltajiin kiusaamistapauksiin liittyen?
9. Onko koulussanne yleistä normia kiusaamiseen puuttumisessa?
10. Koetko saavasi tukea koulun muilta aikuisilta kiusaamiseen liittyen?
11. Miten saat kiusaamisen tietoosi?

Kiusaamisen estäminen

12. Miten olet puuttunut kiusaamiseen?
13. Mikä kiusaamiseen puuttumisessa on haastavaa?
14. Pyritkö luokassasi ennaltaehkäisemään kiusaamista?
15. Mitkä ovat vahvuutesi kiusaamisen estämisessä? Entä heikkoutesi?
16. Ovatko toimintatapasasi kiusaamisen suhteen muuttuneet työurasi aikana?
17. Mitä muuta haluaisit sanoa aiheeseen liittyen?

